

שעור י'

בכל דרכיך דעהו *

„וכל מעשיך יהיו לשם שמים“ (אבות פ"ב)

כתוב אחד אומר „מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'“ (איכה ג' ל"ט) וכתוב אחד אומר „שובה ישראל עד הוי' אלקיך כי כשלת בעונך“ (הושע י"ד ב').

ויש להתבונן על ההפרש שביניהם, שירמי' אמר נחפשה דרכינו ונחקרה, שנראה מזה, כי למען יוכל האדם לחזור בתשובה, צריך הוא לחפש דרכיו ולחקור אחרי עונותיו, ומדברי הכתוב בהושע משמע, שאין נזקק האדם לכל זה, כדי לעמוד על עונותיו ולהוכיח על זה, כי ודאי חטא ועליו לשוב מיד, זכמו שאמר: „שובה ישראל עד ה' כי כבר כשלת בעונך“.

נקדים עוד מאמר בגמ' גדה פ' המפלת (דף ל' ע"ב), „דרש ר' שמלאי למה הולך דומה במעי אמו כו' ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו, כו' ומה היא השבועה שמשביעין אותו, תהי צדיק ואל תהי רשע ואפי' כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע“, ע"ש.

ויש לדקדק בדברי חז"ל אלו, כי לפי ההשקפה הראשונה אין מובן לנו איך אפשר להשביע את האדם שלעולם יהי' בעיניו כרשע. אמנם יש למצא איזו תועלת מזה לשפור המדות, כי טוב לו לאדם שיחשוב כן ויחנך את עצמו בזו המחשבה, ועי"ז ירגיל את עצמו במחשבתו ובמעשיו להיות עניו ושפל רוח. אבל הלא זהו רק פרט אחד מחובות האדם בעולמו ולמה משביעין אותו דוקא על מדה זו? הלא ענין השבועה שמשביעין אותו במעי אמו הוא כמובן להראות לו על כלל חובתו בעולמו ותעודתו עלי תבל, ואיך אפשר שבשפור מדה זו, שהיא אחת ממדות נפשו, יהי' תלוי עיקר שאיפתו ועבודתו כל ימי חייו.

בהתבוננו על ההפרש שנמצא בין האדם לשאר ברואי תבל, ובחפצנו למצא את ההגדרה הנכונה של עלוי האדם, וההבדל העיקרי שבו נתיחד מין האנושי מזולתו, נמצא כי אין עיקר ההבחנה בשכלו והסתגלותו היתרה בסדור

* נאמר בשבת שובה תרס"ו ונעבד מתוך כ"ק ע"י ר' ש. ה. דגש הי"ד.

כל ענינו, כי באמת לכל הברואים יש שכל והכשרה מיוחדת, להשתמש בתחבולות נפלאות לכל הדרוש להם, ולא עוד אלא שבפרטים ידועים רואים אנו בכמה ברואים כשרון מעשה יותר ממה שיש לו לאדם, וכמו הנמלים והדבורים, שיש להם סדר ממשלה והנהגה נפלאה ומשטר מצוין; ואף שבמין האדם כל עניניו מפותחים ומשוכללים על צד השלמות הרבה יותר מבשאר הברואים, אבל הלא זה הוא רק מדרגה במעלות האדם ולא הבדל עיקרי.

אמנם, במין האנושי מצינו שהוטבע בו הכח ונתנה לו האפשרות להתפתח ולעלות מעלה מעלה עד לאין שיעור וערך, ואין נברא בעולם, שבאותו מין עצמו יהי' מרחק כה רב בין אחד לחבירו, כמו במין האדם, כי בשם אדם יקרא איש אשר רוח אלקים בו, שהגיע למדרגת רוח הקדש ופה אל פה ידבר עם אלקים, ובשם זה נכלל גם מי שהוא גס ושפל בתכלית השפלות, מה שלא נמצא כן בכל הברואים, כי אף שיש לסגלם קצת ולחנכם באיזה דבר, אבל רק במדה מוגבלת ומצומצמת מאד, אולם גם זה הכח הנפלא הנמצא בבני אדם, הוא רק תולדה מהעלוי המצוין אשר בו, לעומת כל יתר הברואים, אבל לא בזה יתיחד ייבדל מהם.

ועיקר ההפרש שבו יתיחד האדם להיות מובדל מכל הברואים נראה שהוא בזה, שכל הנבראים אין להם ידיעה מהשכל וההרגש והתשוקה שיש להם ואינם מבחינים בהם, אלא כל המתרחש בקרבם, כל תחבולותיהם ומעשיהם מתבצעים על ידיהם כמו על ידי מכונה, לא רצונה, לא מכריע את פעולתם, אלא כוח טבעי, אשר הוטבע בהם, מכריחם לעשות כן ואין להם שום ידיעה והכרה מכל המתחולל ומתרחש בקרבם. לא כן האדם: כל תשוקה ורגש, כל שכל ותחבולה המתעוררים בו, מיד באותו רגע מתהווה ונולד אצלו כעין שכל נפרד, ומתעוררת בקרבו ידיעה עליונה בפני עצמה, היודעת מה שנתהווה ונתעורר אצלו, מבחנת את תשוקותיו ומחשבותיו, מבקרת את תחבולותיו ודנה עליהם, ואם רק לא יהי' האדם כסוס שוטף במרוצתו, אשר לא ישים לב על דרכיו ומחשבותיו, או ידיעתו הנפרדת מאירה את כל מהותו, מושלת על כל מעשיו ומראה לו את הדרך אשר ילך בה.

והנה הידיעה העליונה מהנעשה בקרבו, כשנמצאת באדם, מעוררת היא אותו לשפוט על כל דבר אם נכון הוא ואם ראוי הוא להעשות או לחזול, ונמצא שזו הידיעה מפלסת ומנהגת את הכח שנולד בו בראשונה, ומיד כשמבחין ידיעה זו, מתעוררת בו ידיעה המרגישה גם את זו הידיעה הנפרדת, עולה היא על גבה, שופטת וגם מושלת היא עלי. וכל הכרה וידיעה מושלת על הקודמת לה ומנהיגתה כרצונה, וכן הוא עד בלי סוף.

וזה העלוי המיוחד שיש לו לאדם המדבר על כל חי.

והנה ע"י עלוי זה, הנותן לו לאדם היכולת להתרומם מעל מצבו ולראות את כל המתרחש בקרבו, להבחין ולבקר את כל הנעשה על ידו ולשפוט עליהם — בזה העלוי תלוי גם סוד כח הבחירה וכפית היצר.

ועל פי דברינו אלו יוארו לנו דברי הגמ' (בב"ב דף מ"ז ע"ב): „אמר רב הונא תלוייהו וזבין וזביניה זביני, מ"ט כל דמזבין איניש אי לאו דאניס לא הוה מזבין ואפילו הכי וזביניה זביני, ודלמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחריני, אלא כדתניא, יקריב אותו מלמד שכופין אותו, יכול בע"כ ת"ל לרצונו, הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ודלמא שאני התם דניחא ליה דתיהוי ל' כפרה, אלא מסיפא, וכן אתה אומר בגיטי נשים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ודלמא שאני התם דמצוה לשמוע דברי חכמים".

והרמב"ם פר"ב מה' גירושין ה"כ כתב ז"ל: „מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בי"ד של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני כו', וכן אם הכהו עכ"ם ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים לך כו' ה"ז כשר כו', ולמה לא בטל גט זה, שהרי הוא אנוס בין ביד עכ"ם או ביד ישראל, שאין אומרים אנוס, אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר, שאינו מחויב בו מן התורה, כגון מי שהוכה עד שמכר או עד שנתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עברה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר האסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו. אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה, לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפה, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואומר רוצה אני, כבר גרש לרצונו". עכ"ל. משמע מדבריו דגם לפי המסקנא אחינן עלה מטעם דמצוה לשמוע דברי חכמים.*

והנה דברי הרמב"ם אין להם באור כפי פשוטם, דכיון דבעינן רצונו ודעתו להקריב קרבן או לגרש, איך אפשר שבאמירת „רוצה אני" נגד רצונו יועיל שיהא חשוב לרצונו, אע"פ שאנו יודעים שדעתו הרעה היא שלא להקריב ולא לגרש.

והנה ביד הקטנה בהלכות תשובה פ"א מביא דברי הרמב"ם ורוצה לבארם עפ"י דרכו שם, דמכיון שאומר רוצה אני, הרי כבר יש כאן התחלת רצון מה, מכיון שכופה יצרו לאמר רוצה אני, ואף שלבבו בל עמו כלל, מ"מ

(*) ומה שיש להעיר על דברי הרמב"ם דלפ"מ דק"ל כרב הונא דתלוייהו וזבין וזביניה זביני אין אנו זקוקים עוד לטעם זה וכמש"כ התוס' שם דף מ"ח ע"א ד"ה אילימא, ע"י לח"מ שם.

הרי אף נקודת רצונו האמתי היא להיות מישראל, והרי תחילתו וסופו ברצון והרי זה נחשב לרצונו. אבל קשה לבאר בדרך זה כונת הרמב"ם, דהנה בהגיון האמתי לא נמצא דבר זה לאמר שלזה יקרא רצון, ואיך אפשר שאמירה מוכרחת כזו תהי' נחשבת כביטוי רצונו והסכמתו הגמורה.

ולכן נראה לפרש סוגית הגמ' על יסוד דברינו הקודמים, ובזה יבואר גם דברי הרמב"ם: דהנה כל השקלא וטריא של הגמ' היא בזה, אי נימא בתלוייהו וזבין שאע"ג שרוצה כשהוא אנוס למכיר, אגב אונסא יוזוי, מ"מ הרי הידיעה העליונה שבו, היודעת מזה הרצון, לא תרצה בו, כי אלמלא הי' אנוס איננו חפץ במכירה זו. ובאמת לא נמצא בקרב נפשו פנימה הסכמה לזה, אלא מוכרח הוא לרצות ולכן לא חשיב לרצונו או דלמא כיון שנמצא בו רצון, בפועל לעשות את הדבר, די גם בהבעת רצון כזה לפעול חלית המכירה ולא בעינן דוקא שירצה הרצון הפנימי, הרצון המחליט, השופט על הרצון הראשון — היינו הרצון המסכים בפועל. ומביאה הגמ' ראיה מגט, דשם מהני רצון ע"י כפיה, ושפיר דחי הגמ': אדרבה הרצון הפנימי הוא לגרש ורוצה הוא שימצא בו הרצון לגרש — ורק שאינו יכול לכפות את יצרו, ולכן אין לנו להביא ראיה מזה, דאם מצינו דסגי בכפי' על רצון היצר, האם נימא דיהני גם כפי' על השכל הש. היותר פנימי ועליון של האדם, כי הלא הכא הרצון השופט על זה הרצון המוכרח והשופט העליון גם עליו עד סוף כל הידיעות למעלה בנפש האדם מוצאים לנכון את הרצון הזה ועל כן אפשר שיפעול גם אם הרצון בפועל הוא מוכרח.

ובזה מבוארים לנו דברי הרמב"ם, שאין אומרים אנוס אלא למי שנדחק לעשות דבר שאינו מחויב בו מן התורה — שאז גם הרצון והידיעה הפנימית אינם מסכימים לזה ורק בפועל מוכרח הוא לרצות, וזה אינו מספיק שיחשב מעשה כזה כהבעת דעתו ורצונו של האדם — אבל מי שתקפו יצרו הרע" כר שאז גם הרצון היותר פנימי ועליון מסכים לרצון המוכרח בפועל, ורק יצרו הרע, שאינו יכול להכניעו מלכת אחרי רצונו הפנימי, מעכבו, לכן כיון שהוכח עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני ורצונו הפנימי נתאחד עם הרצון בפועל, אז יש על זה גם רצון האדם ונוכל לומר שזה נקרא כבר מגרש לרצונו.

ועפ"י מה שנתבאר נוכל להבין דברי הגמ' ברכות דף ל"א ע"ב בחנה שאמרה לעלי, ותאמר לא אדוני — לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך, שאתה חושדני בדבר זה, וצריך להבין כונת דברי, "לא אדון אתה בדבר זה", והנראה, שתנה רצתה להדגיש במבטא זה, כי החשד שחשד אותה הוא רק מפני שנמשך והלך אחרי ההרגש הראשון, המתעורר באדם למראה עיניו, ואלו הי' אדון על ג.ו. באותה שעה, לשלוט ברגשותיו ורשמיו

הראשונים, היה מביא אותם בכור המבחן ולא היה רואה לעינים, אלא ללב, כי אדם גדול כעלי הלא יש לו הרבה דרכים וסימנים שעל ידיהם יוכל להכיר ולראות את האמת, שאמנם אשה קשת רוח לפניו. ושני דברים הם שעוררה אותו חנה עליהם, „לא אדון אתה“ בדבר זה „ולא רוח הקדש שורה עליך“, כי אלו היתה רוח הקדש שורה עליו עתה, הלא הי' יודע ברוח"ק את מצבה, וגם „לא אדון הוא בדבר זה“, שאם היה אדון ומשגיח על עצמו באותה שעה, לפלס במאזני שכלו את רשמיו, אז הי' לו לבא לידי מסקנה נכונה מצד החכמה ולא הי' חושד בה. ובאמת בקורת נוראה היא על אדם גדול כעלי, שיעשה דבר מבלי שירגיש אל נכון מהמתרחש למראה עיניו והנעשה בסביבתו, ושלא יוכל להתעמק במחשבתו לשפוט על תוצאות רשמיו אם ראויים הם ונכונים או לא. ויוארו לנו דברי הגמ' סוטה דף כ"א ע"א על הפ' כי „נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר“, משל לאדם שהי' מהלך באישון לילה ואפלה, ומתירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים והי' רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך, בזמנה לו אבוקה של אור, ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים, ועדיין מתירא מחיה רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך, כיון שעלה צמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הליסטים ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, „הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם“.

באור דברי הגמ' נראה, דהנה כל מצוה ממצוות התורה בפרט היא כמו נר, שניתן להאיר לו לאדם ולהורות לו על מה שמזיק לנפשו, כי לולא התורה"ק לא היינו יודעים מאומה, מה טוב בעד הנפש ומה מפסידה, כי הלא לא נדע טבעה. ולכן רק ע"י קיום המצות ושמירתן ניצול האדם מהדברים המפסידים — מן הפחתים ומן הברקנים — כי המצות מאירות לו את הדרך, מסמנות ומראות לו, שבמקום זה שהוא הולך נמצא קוץ ובמקום אחר על דרכו פרושה רשת לרגליו, ועי"ז יודע הוא להזהר ולשמור את נפשו מהם. אמנם הידיעה לבדה אדות הדבר המזיק לו לא תמיד תספיק לו להצילו, אם היצר יסיתוהו לזה, כס אף שהואדם יודע שיוזק בזה, בכל זאת אין לו הכח לעמוד נגד יצרו, טבעו יפילהו ולמרות רצונו והכרתו הפנימית ימשך אחריו, והוא באור מליצת חז"ל, שהמשילו אופן המשכת היצר לחיות רעות וליסטים, המתנפלים על האדם או באים ולוקחים בחזקת היד, והידיעה לבדה לא תספיק להצילו מהם, וכמו כן הכחות הרעים שבאדם מעבירים אותו על דעתו ועל דעת קונו, למרות רצונו והרגשו האמתי, אבל הלומד תורה והיא מאירה את נשמתו, אז אור התורה הסגולי מחייתה, מכונן ומחזק את ידיעתו, מחליש את כח היצר ומלמדו לכוף את כח טבעו ולא להמשך אחריו, וכאמרם ז"ל: „בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין“. האור העליון של התורה מזהיר ותודר לתוך תוכה של נפש

האדם ומשם הוא מאיר את כל פנות הנפש עד שהחושך נדחה מפניו, ואין מקום להרע להתקיים שם ולהחזיק מעמד מפני אור התורה, ובוה הוא ניצול גם מן החיות הרעות והליסטים הבורחים מפני האור.

אמנם יש לו לאדם לדעת, כי עדיין סכנה צפוי לו ואורבת על דרכו, כי דרכי היצר לצוד את נשמת האדם רבים הם, ואם לא יוכל לו בדרך גלויה, מפני שיודע להזהר ממנו, אז יארוב עליו במסתרים, להתנפל עליו ולצוד את נפשו. כי הנה אף שיש לו הכח לשלוט ביצה"ר מפני הידיעה הבהירה שנמצאת בנשמתו, הבאה מכח קיום המצות ודעת התורה, אבל זה יועיל לו רק במקום שרואה לפניו עבירה — הקוץ או הכור — שאז בכח התורה יתגבר עליו וינצל, אבל יש כח ביד היצר בתחבולותיו ומזימותיו הרעות לפתל את נפש האדם ולסבך את דעתו ורגשותיו, לחשוב על עבירה שהיא מצוה ומכשילו עי"ז לסור מדרך התורה, ו"עדיין אינו יודע באיזה דרך הוא מהלך". ורק אז יחשב האדם את דרכיו וישקול בפלס את כל רגשותיו ומחשבותיו בדרך סבה ומסובב, מידיעה לידיעה שעלי, עד שיגיע למקור ושורש מחשבותיו ל"פרשת דרכים" שלו, ששם נולדים עשתונותיו ומשם יפרדו וישתלשלו, אז ידע מאין נוצרו מחשבותיו ואיזה מקור מחצבתם של פעולותיו, איזה רגש הגיעם ואיזה כח הכריעם, וע"י הארת התורה והמצוה הוא ניצול מכולם ויבא לתכלית דרכו בשלום.

ועלינו לדעת, כי אף האדם שכבר זכה לעלות למדרגה נשאה מאד, בכל זאת עדיין אינו יכול להיות בטוח, כי יעלה לו להשאיר במצבו זה, ועליו להיות מיצר ודואג תמיד, שלא יפול ברשת היצר, ואם לא יתבונן בדרכיו ולא יעמוד תמיד על המשמר, שלא להמשיך אחרי הטבע וחמדות העוה"ז, שההמשכה להם נמצאת גם באדם היותר גדול, עלול הוא מאד להכשל וליפול בפח היצר.

ויתפרשו לנו בזה דברי הגמ' ברכות (דף כ"ח ע"ב): „וכשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרה, כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: גר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה. אמר להם אילו לפני מלך בור"ד היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר וכו', ואעפ"כ הייתי בוכה, עכשיו שמוליכים אותי לפני מ"ה הקב"ה, שהוא חי וקים לעולם ועולמי עולמים, שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם אוסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנום ואיני יודע באיזו מוליכין אותי, ולא אבכה?"

הנהגה לכאורה אין שום באור למה שאמר לבסוף „ולא עוד", כי הלא גם

בדבריו הראשונים ה' זה פחדו, ומובן שאם לא ה' לפניו רק דרך אחת המובילה לגן עדן, שאז לא ה' לו ממה לירא ולא ה' בוכה. וכמו כן אילו ה' יודע באיזה דרך מוליכין אותו, שהוא לג'ע מה לו לדאוג, אם יש שני דרכים לפני כל אדם, הלא הוא בטוח בדרכו שהוא הולך בו.

ולפי דברינו יש לפרש שפיר בתוספות ביאור דברי ריב"ז, שנאמר בהגיון נפלא, בידיעה ושקול כחות הנפש לאמתתם, כי הנה האדם, אף שיש לו ידיעה כללית שיש שני דרכים — של גן עדן ושל גיהנום — וכי אי אפשר לו להיות בטוח שלא יטה מדרך החיים, ומפני זה מכיר הוא שעליו לפחד ולדאוג, כי הלא מוליכין אותו למשפט לפני מ"ה הקב"ה ושמא לא יקום במשפט, מ"מ הידיעה הזאת עומדת לנגד עיניו רק בתור אזהרה כללית על הסכנה האורבת לאדם על דרכו. ברם, ידיעה זו לבד לא תספיק לו, כי עדיין יש לו מקום להתנחם ולשער בנפשו, שלפי כלליות הנהגתו ומטרתו בחיים, הרי דרכיו ופעולותיו ישרות הן ומובילות אותו לגן עדן, אבל אילו יתעמק האדם בנבכי נפשו ויעלה ממחשבה למחשבה ומידיעה לידיעה שעלי, יחתור לתוך תוכם של מסתרי נפשו ויגיע לפרשת דרכים, למקום שהמחשבות תפרדנה והפעולות תסתעפנה ומשם יתבונן, ה' מוצא, כי שני דרכים לפניו, כי גם במקור מחשבתו, במהות נפשו פנימה מתרקמות התשוקות והחמדות לעניני העוה"ז והן חיות ופועלות בו, ואז הלא לא היה לו במה להתנחם ולהוליד את נפשו שולל, לומר שלום עליך נפשי.

והו' מה שהוסיף ר' יוחנן ואמר: „ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים“ — לפני דיקא, היינו שאחרי שהתעמק בהלך נפשו מידיעה לידיעה עד מקום שכת מחשבתו מגיע — לפרשת הדרכים שלו — מצא שם את שני הדרכים לפניו, בו בעצמו, היינו, שעדיין נמצאה בו התנגשות הכחות והתעוררות החמדות לעניני עוה"ז והן מתערבות תמיד בפעולותיו, אף הכי רמות וקדושות, ושער בעצמו, שאינו יכול לדעת ולהתבונן עד כמה גדל כחם אצלו ובאיזה דרך מוליכים אותו ומי מהם יתגבר.

ומה מאד על האדם לחרוד וליבהל מסכנת מיתת עולם הצפוי לו, כי הלא אף ריב"ז, שכל ימי חייו ה' עסוק בהרבצת התורה וכל מטרתו ועבודתו נמוגות היו רק לקדוש שמו יתברך, בכל זאת לא ידע באיזה דרך מוליכין אותו, כי לפעמים היצר מטעהו ומסבכו, שידמה שהוא הולך בדרך החיים וגן עדן, בעוד אשר באמת ידידתו ויכריעתו לדרכי שאול, כי כל זמן שלא נזדכך האדם להיות נקי לגמרי מעניני עוה"ז, יש בכל מעשיו תערובת הרע ממה שגמצא

במוג נפשו פנימה ולא תמיד יוכל להבחין איזה כח נוצח בו ומוליך אותו אחריו (*), ואנן מה נענה אבתרי"?!

דהנה מזה יש להוכיח על פני אותם האנשים, שכשמוצאים איזה חסרון באדם גדול, יכחישו משום זה את גדלותו וישכחו או שלא יחפצו להביק, כי גם אדם גדול יכול לשגות ולטעות, כי גם אצלו גדול כח היצר ויש בו מקום להתנקשות הכחות (**), כי כל זמן שהוא מלוכש בחומר, אין שלמות גמורה גם לאדם הכי גדול, ולכן אפשר ועלול שגם בו יכריע איזה כח ויראו בו דברים אשר לא כן.

ועוד יותר יש להשתומם ולהתפלא, שכשאדם ירא שמים עושה דבר לשם שמים ומשתמש למטרה זו בדברים שנראים לעולם לבלתי ישרים ונכונים, מתרעמים ע"ז ורוצים ממש לבולעו חיים, ומן התימה הגדולה עליהם, כי הלא אצלם, לפי דרכם כסל, אין זה מגונה כלל, וכשהדבר נוגע למלאות אחרי שרירות לבם הרע משתמשים הם בכל מיני אמצעי ערמה ושקר ולבם אין תוהה ע"ז כלל, ורק כשהדבר נוגע ונעשה לשם שמים אז יתרגזו ויתקצפו לתבוע עלבונם כביכול ולצעוק מרה על היראים המחללים שם שמים. זהו ג"כ אחד מנפתולי היצר להסב את לב האדם אחורנית מאביו שבשמים ולהוליכו שולל, שלא יתבונן על דרכו הוא.

והמלצתי עליהם כונת הפסוק "שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאום ה'" (ירמ' ט) נראה לי הבאור בדרך צחות *** שהוא, כי הרשעים בעסקיהם הם עושים כל דבר עול ונבלה ואין פוצה פה, אבל כשהדבר יגיע

(*) הגהה: במקום אחר נתפרש ענין זה בהרחבת באור, דהנה כידוע המקום שתופסים בלב עניני העוה"ז יחרב מעניני העוה"ב, כי ישוב העולם נבנה על חורבן השכל ולא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלם (מגילה ו' ע"א), ובה במדה שתופסת תאות העולם הנה מקום בלבו של האדם, באותה מדה יחסר לו מקום לעניני העוה"ב. וכמבואר בחובת הלבבות ובמאמרם ו"ל עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושת"י שלא יכנסו בתוך מעיו, (תנר"א פכ"ז והובא במס"י פ' י"ג).

וזהו מה שאמר ולא עוד, אלא שיש לפני שני דרכים כלומר: שאני מרגיש בעצמי ממה שנמצא בי תשוקות וחמדות חומריות, שיש לפני שני דרכים, כי כשיתעמק האדם ויתבונן בתוך עמקי נפשו, יוכל למצא בעצמו שני הדרכים ולהביק במדה ידועה אם הוא בן עולם הבא, ועיין עוד בשעו"ד "לקדשו לכהנו ל"י" ובשעו"ד "חיים", (** עיין שעו"ד "כל הגדול מתבירו יצרו גדול הימנו".

(***) כעין זה מצאתי אח"כ בספר שמן המור.

ליראת ה' והפצת תורה וכדומה, אז נעשים הם לנקיי הדעת ביותר, ודואגים לכבוד התורה, שלא להשתמש באמצעים כאלה, כדי להרחיבה או להחזיקה. במרמה מאנו דעת אותי" ובאים הם בטרזניא ובטענות על היראים, כשרואים שמי מהם ישתמש בדרכי ערמה, או שהוא קנאי ולוחם בעד דעותיו לשם שמים, אף כי באותה שעה הם מתלהטים ומקנאים לדעותיהם הם ובכל מה שנוגע לכבודם ולהונם ביתר שאת וביתר עז *).

מכל מה שהבאנו עלינו ללמוד ולהוכיח מה רבה היא האחריות המוטלת על האדם וכמה התאמצות הכחות דרושה לו כדי שיוכל להחזיק מעמד ושיעבוד את בוראו כראוי. אך עוד יותר עלינו להתעורר בראותנו עד כמה מגיע מרחק העבודה להשי"ת ובאיוז מדה מחויב האדם להתמסר לאהבתו ית'.

מציינו בגמ' ברכות דף ס"א ע"ב: „בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה „בכל נפשך", אפי' נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד".

מפשוטן של הדברים, נראה לכאורה ששאלת התלמידים היתה אם מחויב הוא למסור את נפשו על קדוש השם באותו המצב שהוא נמצא, והוא תימה גדולה לומר שתלמידיו היו מסופקים בזה, כי הלא מצות קדוש השם היא מצוה שכל ישראל נצטוו עליה וכולם מחויבים למסור את נפשם להריגה עליה ומקרא מלא הוא „ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כ"ב) ואיך אפשר שתלמיד ר"ע יסתפקו ברבם, אם יהי' בכחו לקיים המצוה שבאה לידו, שכל ישראל מחויבים בה. וגם קשה לפ"ז מה הוא המכוון באמרם ז"ל שזמן ק"ש היה, איזה ענין ויחס יש לזה עם מסירות נפשו על קדוש ה'.

(*) אין כוונת רבינו להכשיר ח"ו אמצעי מרמה בשביל כבוד התורה והחזקתה, כי אדרבה רבינו לחם נגד זה כמבואר בהרבה מקומות במאמריו. וז"ל בשע"ד „לקדשו לכהנו לר'": „כי באמת כל כח הרע והטומאה השולט בעולם הוא רק ממה שינק מן הטוב, כמבואר בספרים הק', ולכן מה מאד רע, כי מניחים מקום לשקר במקום הקדושה, כי ע"ז זה יש לו לרע מקום לשאוב כחו מהקדושה ועי"ז מתחזק כחו. ולכן לפי התכלית האמתית בבנין העולם, ענין קדוש הבנוי על דרכי שקר אפשר שמביא הפסד יותר משכר, באשר הוא מפץ את השקר בעולם ומחזק את כחות הרע. אך כאן הליץ רבינו על מה שלפעמים במקרה נכשלים בהנהגה אשר לא כרת, שאין להשתומם ע"ז, וגם האשים את האנשים, שבעצמם הם דולכים בדרכי שקר והם הם השמים תהלה ביראי ה' בחפשם במ מזמין, שאין האמצעים שהם משתמשים בהם נקיים ונכוחים. (המערכת)

והנראה לבאר, שהעובדא שמביאה לנו הגמ' קאי על מה שאמרו שם למעלה בברייתא: „תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך כו', אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך, ר' עקיבא אומר בכל נפשך, אפי' נוטל את נפשך“.

וקשה להבין מה חידש כאן ר"ע והוסיף על דברי ר' אליעזר, הלא גם לר"א הפי' הוא כדבריו, שאפי' נוטל את נפשך.

ויש לבאר, דהנה מצינו שתי בחינות במדרגת עבודת הבורא ובמסירות הנפש על קדוש שמו ית', הבחינה הראשונה והיא הפחותה במעלה, כי כשיבא האדם לידי נסיון ועומד הוא ליהרג אם לא יעבור, אז בודאי כל אחד משלומי אמוני ישראל לא יפקפק בזה ויקדש שם שמים ויהרג ולא יעבור. מדרגה זו איננה גדולה כ"כ, בערך, אבל יש עוד בחינה יותר עליונה ונשאה באהבת ה' והיא: שנפשו של האדם תהי' נתונה תמיד רק לעבודת ה' ית' ואהבתו, כל מחשבותיו והרגישו יהיו מרוכזים סביב מטרה אחת — קדושת שמו יתברך, ומגמה זו צריכה לחזור לתוך תוכו של האדם ולהקיף את כל מהותו במדה כזו, עד בלי השאר מקום לשום רעיון זר ולשאיפה אחרת, בלעדי דבקותו יתברך, ואף בשעה שנוטלים את נפשו, עליו לא רק למסור את נפשו באותו רגע, אלא גם להיות אז מסור לעבודת בוראו באהבה וכונה הדרושה ולא להתרפות ולא לזוז ממנה כלל, וכל תנועותיו ופעולותיו צריכות להיות כמו מקודם נתונות רק למטרה אחת, ואדרבה נפשו, רוחו ונשמתו תשתוקקנה לדבקותו ית' במדה כזו עד אשר יתבטלו אצלו כל עניני העוה"ז ולא ירגיש שום דבר וענין אחר מרוב אהבתו ודבקותו בה'. והדרך אשר על ידו יוכל האדם לחנך את עצמו להתרגל ולבא לבחינת מדרגה עליונה כזו, מבאר לנו הרמב"ם בהקדמתו לאבות (פ' חמישי) בפרשו את מאמר חז"ל: „וכל מעשיך יהיו לשם שמים“, דר"ל שישמש כחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת ה' יתברך לבד ולא יעשה מעשה קטן או גדול, ולא ידבר דבר אלא שהפועל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה או למה שמביא אל מעלה וכי' וזהו אשר בקש ממנו ית' שנוכין אליו באמרו: „ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, ר"ל בכל חלקי נפשך, שתעשה תכלית כל חלק ממנה-תכלית אחת והוא לאהבת ה' יתברך“. אכן, זאת היא הדרך המובילה להשגת הבחינה העליונה בעבודת ה' כדברינו לעיל.

ובשתי הבחינות הללו נחלקו ר"א ור"ע, ר"א סובר דאי אפשר לו לאדם כל זמן היותו בגוף להגיע לידי מדרגה כזו, שיתבטלו אצלו כל עניני הגוף, עד שלא ירגיש מהם כלל ויוכל לעבוד את בוראו מאהבה, אפי' בשעה שנוטלים

את נשמתו, ולכן דרישת התורה „בכל נפשך” היתה רק שימצא האדם עוז וגבורה בקרבו למסור את גופו למיתה כשיבא לזה. אבל ר"ע גלה מדרגה יותר עליונה, הסתכל בנפשו ומצא, כי אפשר לו לאדם להתנשא למעלה נפלאה כזו, שיוכל לא רק למסור את נפשו על קדושת ואהבת ה', אלא גם לאהוב את ה' ולהדבק בו בשעה שנוטלים את נשמתו, ודרישה כללית היא כלפי כל ישראל, שישתלמו לבא לידי מדה זו, ולכן לפי דברי ר"ע כונת התורה „בכל נפשך” — אפי' בשעה שנוטל את נשמתך.

ומעתה נבין את שאלת התלמידים, כי תלמידיו, שידעו את שיטת רבם וכשראו אותו מוצא להריגה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, רצו ללמוד ממנו אם חייב האדם לדחוק את עצמו לכיון בשעה כזו, וגם אם אפשר לו במצב כזה, שהגיע עד דכדוכה של נפש, להמסר רק לעבודתו ית', ואם גם ברגע נטילת הנשמה מתוך יסורים מדכאים ונוראים כאלו אפשר לו להסיח דעתו מהם ולהפנות רק לאהבת ה', שלא תזוז מלבו כלל.

אמנם להגיע לידי עליו נפש כזה ה' אפשר לר"ע רק אחרי אשר נצטער בזה כל ימי חייו, הרגיל את נפשו בזה הרעיון והתלהב תמיד באהבת ה' במדה מרובה, ולכן ע"י ההרגל וההתמדה במחשבה זו, ה' לאל ידו לקיים מתוך אהבת ה' מצוה זו.

וזהו מה שהשיב להם ר"ע כל ימי חייתי מצטער על פסוק זה כ"י מתי יבא לידי ואקיימנו, כדי להוכיח, כי יש כח באדם לקיים מצוה זו בשלמותה ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה? והלא להתפלא ולהשתומם הוא לאיזה מדרגה נשאה אפשר לאדם לעלות, עד שבשעת יסורים נוראים כאלו, ברגע המיתה, לא תזוז הכוונה והאהבה מלבו, וזה ה' רק באשר גם קודם לכן, בכל ימי חייו היתה נפשו נתונה ומסורה לאהבת השי"ת ויראתו.

להגיע לידי בחינה עליונה זו בשלמותה, אין כל אדם זוכה. ורק ר"ע ה' יכול להתנשא עד שה' האחד שנכנס לפרדס בשלום ויצא בשלום. ואיזה מושג וציור מרוממות ואצילות דרגא עילאה זו אפשר לנו לקבל מזה, שגם תלמידיו, שהיו גדולים ונשאים מאד, לא יכלו, לא רק להגיע אליה, אלא גם להבינה כראוי, ואת גדולת תלמידיו הלא אין אנו צריכים לחפש במקום אחר, כי הלא מזה הספור עצמו, משאלתם „רכנו עד כאן”, נוכל להבחין מה גדלה מעלתם ולהתפעל מגדל הלך נפשם וכל מי שיש לו לב להבין צריך להתבונן וללמוד מזה, מה עמוקה ורחבה היתה שאיפתם לחכמה, ומה גדול ונכבד ה' אצלם למוד התורה ועבודת ה', כי הלא נוכל לצייר מה יקר וחביב ה' להם רבם ר"ע, ומה גדלה אהבתם אליו בהכירם את גדלותו ורוממות נפשו. ותלמידים אלו שרואים את רבם מפרפר לעיניהם בין החיים והמות, ביסורים

קשים ונוראים. את בשרו סורקים במסרקות של ברזל, ונשמתו הקדושה יוצאת מגופו. הוא מסתלק מהם ועוד מעט ואיננו, אינם מעוניינים באותה-שעה לבכות לרבים ולגוד לו, אלא גם בשעה זו תשוקתם לחכמה ולדעת אמת היתה כה עזה, עד שזו התשוקה השתיקה בקרבם את כל רגשותיהם, וכל השתדלותם והתאמצותם היתה מופנת רק ללמוד מרבים עוד מה, מה שאפשר ללמוד באותה שעה, כי הלא בין רגע הוא כבר חולף ואיננו ועדיין אינם יודעים עד כמה מגיעים כחות הנפש והיאך דרוש לקבוע את ההלכה, ולכן באופן טבעי ובמנותח הנפש הדרושה לשאלה עיונית כזו שאלו את רבים „רבנו עד כאן“ — היכול אתה לקבל מלכות שמים בכונה הדרושה במצב כזה, כשנוטלים את נשמתך מתוך יסורים נוראים כאלה? והאות, כי אופן שאלתם הי' כהוגן, שהרי ר"ע לא התרעם עליהם כלל, ועל שאלתם כענין השיב להם תשובה כהלכה. והלא יבהל כל לב וכל רעיון ילאה לאנשים כמונו לצייר דבר-נורא כזה, ורק אצל אנשים גדולים כמותם הי' אפשר להמצא ברגע נורא כזה גדלות המחשבה ומנחת הנפש ואמיצות ובהירות הדעת.

והנה גם האנשים רמי המעלה כאלו, תלמידי ר"ע, לא הגיעו למדרגה זו שיוכלו להרגיש, כי אפשר לבא למדרגה נפשית כזו, שיוכל לכוין באחדות ה' ולקבל עול מלכות שמים ברגע יציאת הנשמה ביסורים כה נוראים, ורק ר"ע שמדת מעלתו היתה כה נשאה, עד שנעשה תמים עם ה' אלקיו ולא נפרד במחשבתו ממנו בכל מצביו וגורלי חייו, רק הוא הגיע לבחינה העליונה הלזו בדבקות בה', עד שגם ברגע האחרון יצאה נשמתו באחד. וזהו שמספרת לנו הגמ', שמיד אחר זה יצתה בת-קול ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד.

מה רמה ונפלאה מדרגת ר"ע בעבודת ה' יתברך ומה גדלו ואמצו מדותיו והרגשיו רואים אנו גם מהא דמצינו בגמ' סנהדרין (ק"א ע"א): כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו, אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור"ע משחק, אמרו לו למה אתה משחק, אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים, אמרו לו אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה, אמר להן לכך אני משחק, כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש, אמרתי שמא ח"ו קבל רבי עולמה, ועכשיו שאני רואה רבי בצער, אני שמת. אמר לו עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה, אמר לו לימדתנו רבנו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחסא. ת"ר כשחלה ר"א נכנסו ארבעה זקנים לבקרו כו' נענה ר' טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים כו' נענה ר' אליעזר ואמר טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה כו' נענה ר' אליעזר בן עזרי' טוב אתה לישראל יותר מאנ' ואם כו' נענה

ר"ע ואמר חביבין יסורין, אמר להם סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידו שאמר חביבין יסורין".

המאמר הזה כולו דורש באור, אבל לא נבא לבאר פה את כל דברי חז"ל אלו, והרבה ממה שיש להעיר ולבאר כבר פרשנו במקום אחר, ובדעתנו פה להעיר על דברי ר"ע שאמר "חביבין יסורין", ששמח על יסורי ר"א, שיש להתבונן בזה ולהתפעל מאד.

כי הנה בכלל קשה לשמוע דברים כאלו ואין דעתנו סובלתם, כי איך אפשר לשמוח על יסורי חברו, ומה גם על יסורי אדם גדול כר"א, שפרשת גדלותו וקדושתו מוצאים אנו בהרבה מקומות בגמ' ובמדרשים וביחוד בזה"ק, שני זרועותיו נמשלו לשני ס"ת, וכמו שאמרו חבריו כשנכנסו אצלו "ס"ת שרוי בצער" ואיש כזה חולה ומוטל ביסורים קשים, ואיך אפשר שבאותה שעה שהרב אומר להם חמה עזה יש בעולם וקובל על יסוריו ישמח תלמידו ע"ז ותחת להראות השתתפותו בצערו ולנחמו יאמר לו חביבין יסורין, הלא לכאורה קשיות לב נוראה היא, שאין למצא דוגמתה!

אמנם, לשמוח ביסורי עצמו מדה משוכחת היא וטוב ונאה הוא בעד האדם וחסידי יאמר לו, אבל לשמוח על יסורי חברו אין זה מן המדה, אף כי יכוון בזה לטובת חברו.

והדרך הנכונה איך על האדם להרגיש ולהתנהג במדה כזו כבר באר הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל על מאמרם ז"ל: "משה רבנו הי' מחציו ולמטה איש ומחציו ולמעלה אלקים". דהענין הוא, דאף שהיה גדול ונעלה מאין כמוהו ובמדה נפלאה כזו עד שמחציו ולמעלה אלקים, שנשתחרר מכל שעבודי החמר וקשוריה בכל זאת בהתיחסותו כלפי אחרים, בעינינים הנוגעים להם, ידע להתנהג לפי דעתם והתחשב עם כל כחותיהם ורגשותיהם, שלא לפגוע באחד מהם וידע למלאות חפץ לבו לפי מה שהוא אדם, ומזה צריך האדם ללמוד איך להתנהג תמיד ולדוגמה הביא את הציור, שאם יפעול אדם על כחותיו וירגיל את עצמו, שלא יהי' נחשב בעיניו ענין הכבוד למאומה, ודאי מדה טובה היא מאד, ועניו ושפל רוח יקרא, אבל אם גם בכבוד חברו לא יהי' זהיר כמו בכבוד עצמו ולא יתחשב עמו, וזהי' מדה רעה ומגונה, ואדרבה כשנוגע הדבר לכבוד חברו אסור לו להתנהג באופן זה, ולהפך, כל מה שהאדם למד להכניע את יצרו ותאוותו, עליו להיות מדקדק ביותר בכבוד חברו, שלא לפגוע בו, וכן היא המדה הנכונה בכל הנהגות האדם.

ולכן עלינו להתפלא איך אפשר שרגש עדין פשוט כזה בכחות הנפש יחסר לר"ע ולא יהא זהיר בו בשעה שעומד לפני רבו הגדול.

אולם כשנתבונן אל הדבר מצדו השני אין להשתומם על זה ששמח על

יסוריו, ואדרבה, כשנתעמק יותר הלא עלינו להבין ולהרגיש ההפך, כי באמת מדוע זה לא ישמח האדם רם המעלה על יסורי חברו, הלא מכיר ומאמין הוא, כי טובים הם בעדו ורפואת נפשו הם, ואם האדם יש לו לב ומרגיש אל נכון מטרת האדם ותועדותו עלי תבל, הלא צריך הוא לשמוח כשרואה שיסורים באים על חברו, כי במה ישו כל יסורי ארץ לעומת חיי נצח, חיי העוה"ב, שזוכה על ידם.

וכבר בארנו במקום אחר מה גדלה ועמקה הכרת חכמינו ז"ל בתעודת האדם בעולמו ומה רחבה ובהירה היתה ידיעתם במה צריכה להיות נתונה כל מגמתו ותכלית עבודתו בעוה"ז, ובארתי בזה את הגמ' (ע"ז דף י' ע"ב) בקטיעא בר שלום, שהגין על ישראל ונידון למיתה יצתה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מוזמן לחיי העוה"ב, בכה רבי ואמר, "יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים", שלכאורה אין מובן על מה בכה רבי, וכי מה איכפת לו אם יקנה את עולמו בהרבה שנים, הלא סוף כל סוף יגיע למטרתו, ובין כה זכה הלא חי הוא עוד מספר שנים בעוה"ז, כי כנראה ממשוטו של המאמר שבאמת זהו אותו העולם עצמו, שהאחד קונה אותו בשעה אחת והאחד משיגו לאחר כמה שנים, ובכ"ז בכה, אף שבמשך העת הלא יחי' עוד הרבה בעוה"ז. (ופירוש המהרש"א, שבכיתו היתה על קטיעא בר שלום, שקנה את עולמו בשעה אחת ולא עלה לו לרכוש את עולמו בהרבה שנים, שאז הי' זוכה לעולם יותר עליון, אינו נראה למעין ודוחק הוא בפשטות לשון המאמר).

אלא באור הענין הוא כמו שאמרנו, כי עלינו להוכח מזה עד כמה היתה מטרת חיי האדם בעוה"ז ברורה אצלם, ובהירות דעתם החזקה היתה גדולה כ"כ לראות ולהרגיש, כי כל עמלו של האדם הוא רק בעבור עוה"ב, וכי כל חיי האדם, זולת מטרה זו, הבל ורעות רוח הם, ואם כן, אם רק אפשר לו לאדם להשיג את מבוקשו ולהגיע אל מטרתו בזמן קצר, הלא מפח נפש הוא בעדו, שתחת זה יוטל עליו להתגלגל בעולם השפל בעמק הבכא, לסבול מהבליו ולהיות כלוא בגדריו כמה שנים. הלא ממש עונש כבד מנשוא הוא לאדם המשכיל, ועל זה בכה רבי, כי אף שהי' עשיר גדול וזכה לשני שולחנות, בכל זאת באספקלריא המאירה של חכמתו ראה והרגיש את כל שפלותם של חיי העוה"ז ואפסיותם לגבי חיי הנצח, ובכה על אותו האיש, שעולה בגורלו לחיות פה חיי אפל וצלמות, תחת שהי' יכול ליהנות כבר באותה שעה מזיו השכינה וכמו שזכה לזה קטיעא בר שלום.

והנה אם יש לו לאדם הכרה כה ברורה באושר חברו, מדוע לא ישמח על יסוריו, מכיון שיודע אל נכון שזוהי טובתו והצלחתו. ולמשל: כשנשמע שאדם אחד נדון למשפט מות, והמלך, מאיזה טעם שהוא, יגזר אמר שבאם

יארע שזבוב יעלה על מצחו ויעקצנו, ימחל לעורו ויבוטל גזר דינו, האם אין לאוהביו ולקרוביו של הנדון למיתה, החפצים בהצלתו, לשמוח אם יארע שזבוב עקצו וניצל עי"ז ממיתה משונה, וממש כן הוא הדבר הזה למרגיש האמתי, היודע מה שיודע, ודעתו ברורה לראות את מצב הענינים בהשקפה והערכה אמיתית.

ואם כן בהרגישנו זאת אל נכון, הרי כשנשמע מי שהוא אומר, כי אסור לשמוח על יסורי חברו, גם אם לטובתו כוונתו, ישמע לנו הדבר הזה רק כמאמר מצלצל, מלול נאה, בלי שום תוכן הגיוני, וכמו כמה דברים שמצינו שנתקבלו בעולם על לבות שומעיהם רק מפני נזים החיצוני וצלצולם הנעים המלבבים את לבות בני האדם, אבל למבין דבר לאשורו אין להם מקום ושורש בהגיון ובשכל העמוק.

אבל עם כל זה האמת הוא, כי האדם אשר לא התפתח עדיין במדה געלה כזו, שיבזה כל תענוגי העוה"ז, והשתלמות נפשו לא הגיעה עדיין לאותו גובה הדרוש, שיוכל להיות מסור לגמרי אל האמת, וכמו שנתבאר לעיל, ויש לו עוד תשוקות ותאוות לעניני העוה"ז, אי אפשר שיהי' אוהב אמתי לחברו בכל נפשו ומאדו, כי מכיון שנמצאת אצלו המשכה לחיי העוה"ז, אות הוא כי הרע נקנן עדיין בלבו וחי בכל פעולותיו ורגשותיו, ולכן כשרואה את חברו בצרה, אף שהוא משתתף בצערו ומיצר עליו, בכל זאת נמצא גם באיזו מדה במסתרי נפשו איזה כח והרגש השמח לאיד חברו.

והנה לבכות על יסורי חברו או לנחמו בדברים טובים הנכנסים אל הלב, זה אפשר לכל אדם ואין בזה שום רע, ואדרבה עי"ז שמראה שמתתף בצערו, ויסוריו נגעו עד לבו, מתעוררים בו באמת היסודות הטובים הנמצאים באדם, ואינו מפסיד כ"כ, אם גם אינו מצטער בכל נפשו על צרתו, או שתחומיו אינם יוצאים ממעמקי הנפש, אבל לשמוח על יסורי חברו, או לנחמו ב"חביבין יסורין" זה יכול רק איש ששער בנפשו שהוא אוהב אותו מתמצית הנפש, ששקל ומדה, כי שמחתו נובעת רק מהכרתו הפנימית, מידיעתו הגמורה והשלמה, שהיסורים הם לטובת חברו ולאשרו, אבל אם האדם לא בא עדיין למדה כזו, אפשר מאד כי בשמחתו יתערב זר, הוא היצר הטמון בחובו ואורב לו להכשילו, המוסך תמיד רעל בלב האדם ובמדותיו, ומתעוררים עי"ז היסודות הגרועים שבנפשו, לשמוח לאיד חברו.

ולכן החכמים שנכנסו לבקרו שבחנו בעצמם והרגישו שעדיין לא הגיעו במדרגות כחותיהם למעלה כזו, שיוכלו לשמוח על יסורי רבם, אף שהיתה להם הידיעה כי "חביבין יסורין", יכלו רק לבכות ולנחמו בדברים טובים, שיש בהם כדי להרגיע את רוחו ולשכך את גודל יסוריו: "טוב אתה

לישראל מטיפה של גשמים או מגלגל חמה או מאב ואם", אבל ר"ע, אשר חדש ופסק "בכל נפשך", אפי' נוטל את נשמתך, וקיים בעצמו כך, בסופו, רק ר"ע אשר נכנס לפרדס בשלום ויצא בשלום, שאמרו עליו במדרש ילקוט (חקת י"ט) "דברים שלא נגלו לו למשה נגלו לר' עקיבא", ומצינו לחז"ל (ילקוט ראובני) ולא קם נביא כמשה, נביא לא קם אבל חכם קם ומנו ר"ע, רק הוא לא חק מתירא מלהביע את האמת כמו שהיא ולא פחד שמה לא ממקור טהור נובעת שמחתו, כי שיער בנפשו ומצא שבא למדה כזה, שיוכל לשמוח על יסורי חברו ולא להפגם בנשמתו.

ומהיכן למד ר"ע מדה זו לקבוע הלכה למעשה לשמוח על יסורי חברו והיכן ראה לפניו את המדרגה הגבוהה של "חביבין יסורין"? מצינו בירושלמי שקלים פ"ה הלכה ד' (*) גבי נחום איש גם זה שהי' רבו של ר"ע חז"ל: "נחום איש גם זה הי' מוליך דורון לבית חמיו, פגע בו מוכה שחין אחד, א"ל זכה עמי ממה דאית גבך, א"ל מיחזורי, חזר אשכחי דמית, קאים לקובלי אמר, עינים דחמון לך ולא יהבין לך יסתמון, ידיא דלא פשטן מיתן, לך יתקטעון, רגליא דלא רהטן למיתן לך יתברון, ומטתי כן, סליק לגבי ר"ע א"ל אי לי שאני רואה אותך בכך, א"ל אי לי שאין אני רואה אותך בכך, א"ל מה את מקללני, א"ל ומה את מבעט ביסורין, ע"כ.

גם כאן ספור הגמ' לפי פשוטו תמוה מאד, ר"ע בא אל רבו ומוצא אותו מוטל כאבן דומם, רואה את עיניו סמויות, גידם בשתי ידיו וקיטע בשתי רגליו וכמסופר יותר בתענית, שהי' מוטל בבית רעוע ורגלי מטוה מוטלין בספלין של מים, כדי שלא יעלו עליו נמלים, הוא רואה לפניו מחזה מדהים ונורא כזה, ואיך לא יאנח ולבו לא יתפלץ למראה המחריד הלוח, איזה חסרון מצא בו הצדיק בר"ע ומדוע כעס עליו ככה, עד כדי לקלל אותו קללה נמרצת כזה, הלא זוהי אכזריות נוראה יוצאת מגדר הטבע והנמוס אף של האדם הפשוט וכ"ש פלא הוא לראות הנהגה כזאת אצל צדיק נשגב ואיש אלקי כנחום איש גם זה.

אולם הענין הוא כמו שבארנו בארוכה בדברינו הקודמים, כי האדם צריך לשאוף להשתלם עד שיוכל להגיע למדרגה הרמה והנשאה שבה יוכל להמצא במצב נפש כזה שיוכל לשמוח על יסורי חברו (*), ונחום איש גם זה.

(*) בתענית כ"א ג"כ הובא המעשה בשינוי גירסא, אבל הגירסא הנכונה כמו שפרשו המפרשים היא שלפנינו בשקלים.

(**) נראה שכוונת רבינו היא שישמח על יסורי חברו העומד ג"כ במדרגה כזו יראוי בעצמו לשמוח ביסוריו, אבל אם חברו אינו ראוי עוד למדרגה זו, יש להשתתף

שידע והכיר את ר"ע תלמידו וכחותיו הנפלאים וראה בו, כי עלול הוא להתעלות למדרגה עילאה כזו, מצא לחובה לו ללמדו ולהראותו את דרך הקודש הסלולה לפניו, שממנה לא יטה, ולכן לא היה ירא מלקלל את ר"ע, כי הלא ידע את גדל מעלתו של ר"ע, כי ראוי הוא להגיע למדרגה עליונה זאת, שהוא בעצמו כבר הגיע אליה, הוא מרגיש באותה שעה את רב האשר והטובה הצפונה לו והנובעת ממצבו הנורא ומהיסורים המדכאים שלו, וא"כ מדוע לא יראה לתלמידו האהוב את הדרך, אשר הוא בעצמו בחר בו ומרגיש את אמתתו?

והלא ראינו כי לא החטיא את המטרה וקלע אל האמת, כי סוף כל סוף הגיע ר"ע למדרגה העליונה הלזו וקיים אותה בנפשו, וכמו שנתבאר לעיל. עוד ציור ממדרגת שלמותם של חכמינו ז"ל, מרוממות עבודתם לבורא ית' ובכמה כחות נפלאים ועליונים השתמשו לתכלית זו, יש לנו ללמוד ממה שמובא בגמ' חולין (דף ז' ע"א): „ר' פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבוין פגע ב' בגינאי נהרא, אמר לי' גינאי חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר לי' אתה חולך לעשות רצון קונך ואני חולך לעשות רצון קוני כו' אמר לי' אם אי אתה חולך גזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם, חלק לי, הוה גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא, אמר לי' חלוק לי' נמי להאי דבמצוה עסיק, חלק לי', הוה ההוא טייעא דלווה בהדיה, אמר לי', חלוק לי' נמי להאי דלא לימא כך עושים לבני לוי', חלק לי', אמר רב יוסף כמה נפיש גברא ממש ושתי רבוון כו', שמע רבי נפיק לאפי', אמר לי' רצונך סעוד אצלי, אמר לי' הן, צהבו פניו של רבי כו' כי הדרנא אתינא עיילנא לגבך, כי אתא איתרמי, על בההוא פיתחא דהו קיימין ב' כודנייתא חוורתא, אמר מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו, שמע רבי נפק לאפי', אמר לי' מזבנינא להו כו' מפקרנא להו כו' הוה קא מבתש ב' טובא, גבה טורא בינייהו, בכה רבי ואמר מה בחייהו כך במיתתו עאכ"כ. ע"כ.

הנה כל ענין המו"מ עם הנהר צריך להבין באופן זה, שהוא בא להסביר את האזון, עד היכן קשה הדבר לשדד את הטבע על חנם, וכמו שנתבאר כבר במקו"א (*), כי אין מקפחים ומפחיתים כה של כל נברא מכפי שנתן לו מראש, באשר כל דבר בעמדו על טבעו עושה הוא בזה רצון קונו, שרצה מאז בזה,

בצער, כי הלא הקב"ה בעצמו שעושה בוראי הכל לטובת האדם משתתף בצערו כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין מ"ו ע"א), בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרעי. (המצרחת)

(*) ע"י שער "משפט".

ואין מבטלים כח של כל יצור מכפי שנקבע במדת המשפט, שמצא הבורא ב"ה לראוי שתהי' בעולם, אבל יש כת יותר עליון, שגם הוא הוקבע בבריאה, שניות האפשרות לצדיק לעשות בטבע כל אשר ירצה, כי ע"י התעלות נפשו ודבקוהו בה, וע"י ידיעתו את חקי הטבע העליונים, יכול הוא להתגבר על הטבע, לשדרו ולהנהיגו כרצונו, כפי שנתקן בבריאה שכחות העליונים פועלים בתחתונים והם כמו עילה לעלול, והטבע מחויב להכנע תחת רצונו (כמובן בגבולים ידועים כפי מה שנקבע ונסדר מראש שתהי' אפשרות זו לצדיק וקדוש עליון) וזהו מה שהשיב לנהר גזורני עליך, אמנם צריך לדעת, כי לשדר את הטבע, אין זה דבר נקל ואסור להטריח את קונו ללא דבר וכמו שמצינו בבנו של ר' יוסי דמן יוקרת (תענית כ"ד ע"א) * שנענש כה מרה על הטריחו את קונו להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנה, ועל הצדיק לתת דו"ח מפעולותיו, אבל הטבע מוכרח לסור למשמעתו ולציית לו.

גם יש לנו ללמוד ממדרגת מדת הד"א עד היכן היא מגעת ועד כמה על הצדיק להתחשב אתה ולהתנהג בה בחייו, עד אשר הי' מותר לשנות את הטבע גם בשביל מדה זו, וכי כך עושים לבני לוי".

ומהמשך הספור של רפב"י רואים אנו את כחותיהם הנפלאים של חז"ל, שאחרי שכבר הסכים לבקשת רבי לסעוד אצלו כשישוב, כשבא לפתח ביתו ומצא כודנייתא חורתא החליט מיד לא לסעוד אצלו, ובשביל חטא קל כזה השיב ריקם את כל הפצרותיו של רבי, נשיא ישראל, ולא השגיח בכל דבריו במה שרצה לתקן מיד בכל מה שאפשר. וראוי להתפלא איך אפשר הי' לדקדק כ"כ עם אדם גדול כרבי, ולכאורה מדה קשה היא מר' פנחס בן יאיר לסרב ככה לרבנו הקדוש, איש קדוש וטהור, שגלוי וידוע הי' לפני הקב"ה, שלא נהנה מעוה"ז אפי' באצבע קטנה (כתובות ק"ד ע"א), ובכל זאת לא הי' מזדקק למלאות את רצונו, אף שראה מה עו הוא חפצו שיסעוד אצלו.

ורבנו הקדוש מלבד שלא התרעם על רפב"י, על שהשיב פניו ריקם, אלא אדרבה מזה שהפציר בו ככה ולא שמע בקולו, הכיר את רוב גדול ורוממותו ואת רוב המרחק שביניהם ובכה ברוב ענותנותו, בהסתכלו מה גדול הי' ר"פ כנגדו.

וזהו הבאור של גבה טורא ביניהם, היינו שראה מזה שלא מלא את חפצו שהוא נגד טבע האנשים הפשוטים, מה רם ונשא האיש הזה והרגיש בנפשו, כי נעלה ומרום הוא ממנו מאד, וההפרש ביניהם כה גדול, עד שכאילו הבריל הר ביניהם.

(*) עי'ן שע"ד, חכמה, בינה דעה".

ואמנם, כשנתבונן בזה, הלא עלינו להשתומם על גודל הכח ואמיצות הדעת הדרושים לו לאדם במצב כזה, שיוכל לעמוד בהחלטתו. הלא נפלא הוא איש גדול ונשיא ישראל מתכבד במה שיסעוד אצלו, מפציר בו ומתרפס לפניו בכל מיני השתדלות, איך אפשר ה' לר"פ לעמוד על דעתו כל כך ולהשיב פני רבי ריקם, האפשר שתהי' קשיות לב כזו באדם וביחוד בלב צדיק בעל לב רגש ואוהב הבריות כרפ"ב, הלא בודאי דרוש לזה כת אלקי גדול מאד וגבורת. דעת חזקה מצור להחליט מה שדרוש לו לעשות, כשרואה חסרון ברבינו הקדוש, ולא לחזור מהחלטתו.

כי הנה בעולמנו רואים אנו אנשים גדולים יבלו עתם וכחם לבהלה, רק כדי לצאת ידי דעת הבריות ולא מפני שמכירים שדברים אלה דרושים לטובת הבריות או מפני שמוצאים בזה תועלת לעצמם, כי אם מפני שקשה להם לעמוד על דעתם והשקפותיהם נגד רצון אחרים. והנה רבי הביין אחרי כל הפצרותיו את גודל נפשו של רפב"י ולא התרעם עליו, כי אם הביט על שפל מצבו ונגדו, וא"כ הלא עלינו להשתומם מגדלותו של רבינו הקדוש, כי מה רם ונשא הוא האיש שיכול להכיר במצב כזה את האמת ולהודות עליו, ומה גדול ורם הוא ר' פנחס בן יאיר שבכל זאת לא שנה עמדתו והחלטתו הקודמת.

בהתבוננו בכל זה ובראותנו את גודל העבודה המוטלת על האדם לעבוד את בוראו, והכחות הכבירים והנפלאים הדרושים לו לזה ושאפשר להתפתח אצלו לאין שעור וערך, יתישבו לנו דברי הגמ' גדה, שהבאנו בריש דברינו, כי משיביעין את האדם, שלעולם יהי' בעיניו כרשע אפי' כל העולם כולו אומרים לו צדיק אתה, וזהו הבאור, כי מכיון שאין שעור וגבול לגדול המדרגה שאלי' צריך האדם לשאוף להגיע ואפשר לו באמת לפתח את כחותיו ורגשותיו עד לאין שעור וערך, לכן בכל מדרגה שהגיע אלי', הלא הדרך רבה היא עוד לפניו והעבודה אינה עדיין בשלמותה במדרגתו זו, מכיון שאפשר לו להגיע לבחינה יותר עליונה בעבודת ה', ואפי' כל העולם כולו אומרים לו צדיק אתה, היינו כי לפי מצב הדור והעולם, הגיע האדם למדרגה יותר עליונה מכולם, אבל אתה תהי' בעיניך כרשע, כי תמיד אתה צריך לליך מחיל אל חיל והעבודה אין לה שעור. וזו המטרה, היא מטרה כללית ועיקרית בעד האדם כל ימי חייו עלי תבל, ולכן מיד, טרם צאתו ממעי אמו, משיביעים אותו על זה.

ומפני זה יש מקום לתשובה גם לצדיקים, כי כל אדם, אף היותר גדול, מכיון שאי אפשר לו להגיע למרום פסגתה של עבודת הבורא ולהמצא במדרגת השלמות, מוכרח הוא שיתערב היצר במעשיו ואי אפשר לו לעבוד את בוראו כראוי ויש לו במה לתקן את דרכיו, כי בכל יום כשנתעלה בהכרת הבורא, רואה הוא מה שהפחית בעבודתו מקודם, ועל זה עליו לשוב וכמו שאמרו על

רבנו סעדי' גאון ז"ל, שכל ימיו חי עושה תשובה, כי בהתנשאו להכיר יותר את גדלות ורוממות הבורא הרגיש מה שהחסיר ושגה עד עתה וחזר על זה בתשובה.

וזהו מה שאמר ירמיה הנביא „נחפשה דרכינו ונחקורה” וגו', כי אם כה יחפוש ויבדוק בודאי ימצא אף הצדיק וקדוש עליון מה שחסר, ולא מלא לפי מדרגתו עד עתה.

אבל האנשים הקטנים ופחותי ערך, כמו עתה, בימינו אנו, אשר אין בנו מתום מעבירות גול, לה"ר ורכילות ועוד הרבה כבוד מנשוא, לא נדרש לנו לחפוש ולחקור למען נמצא במה לשוב אל ה', כי על כל מדרך כף רגל, על כל צעד ושעל אנו נכשלים, ואילו היינו נידונים לפי מעשינו לעומת דורות קדומים אהה לנו, אוי' לנפשנו, אך יש לנו להתנחם, כי אין הקב"ה בא בטרוני' עם בריותיו, כי לפי קוצר דעתנו ומצבו הירוד של העולם, בו אנו חיים, יש מקום לזכותנו, כי אין מבין חכמת התורה ואין רואה אורה הגדול, אשר בכל פרט ופרט מהלכותיו, כי רחוקה ועמוקה חכמת התורה לפי אמתתה משכלנו, ולכן יכשלו בני אדם חלושי דעה שבדור השפל הזה. אבל עד כמה שיש בכחנו להתרומם מעפר שפלתנו חובתנו היא איפוא להשתדל, כי רב מאד הכשלון והמכשלה תחת ידנו, ואדרבה הקב"ה, שדן את האדם לפי השתדלותו ו„לפום צערא אגרא”, מעריך כל התעוררות מצדנו, וכל מה שאנו מתגברים על החשך אשר יושפנו עושה רושם רב לפי ערכנו הדל. ולכן: „שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך” וה' יעזרנו לשוב אליו באמת ובלבב שלם.

שעור י"א אל יחסר המזג (*)

„כל תלמיד חכם, שאינו נוקם ונוטר
כנחש, אינו תלמיד חכם". (יומא כ"ב)
„הנעלבים ואינם עולבים, שומעים
הרפתם ואינם משיבים... עליהם הכתוב
אומר: ואהביו כצאת השמש בגבורתו".
(שם)

עוד הפעם בדבר יוסף ואחיו. — יש להשתומם על התנהגות יוסף עם
אחיו. אמנם, כי חטאו לו, וחטאם נורא. אבל האם א"א ה' לו ליוסף הצדיק
לעבור על מדותיו ולמחול להם, מבלי לענוש אותם בעגמת נפש וצרות כאלו,
כמו שהתנהג עמהם? אמנם אומרים, שבידעו חטאתם לאלהים ומאבתו אל
אחיו, רצה שיענשו בעולם הזה, כדי שיהיו זכאים לעולם הבא. אבל דבר זה
אינו מתישב על הלב: התחת אלהים הוא לבא עמהם לחשבון עונות, ומה גם
שהוא יהי' המעניש? — העונשין, שיענש האדם על חטאיו, הם ע"י נבראים
אחרים, לגמרי אחרים — היינו, על ידי מלאכים רעים, שנוצרים ביחוד למטרה
זו, אבל בשום אופן אין צדיק פועל רע, כי אם במקום שצותה תורה לענוש
מיתה או מלקות למחויב עפ"י דין, ותו לא. ועוד יותר: לגרום יסורים נוראים
לאביו הזקן? כי מה נקל לצייר רב עגמת-נפשו ומכאוב לבבו, באמרו: „יוסף
איננו ושמעון איננו" וגו'.

וכבר אמרתי לבאר דבר זה, כי הוא באשר באמת, אף אחרי שמחל להם
על חטאם הנורא, בכ"ז לא ה' ביכלתו לעקר הטינה מלבו לגמרי, כי עמוק-
עמוק נטוע הטבע בנפש האדם. ואף כי נמוג לבו אליהם ובכה הרבה פעמים
במסתרים, בכ"ז ידע היטב, כי א"א שיבליג לגמרי על לבו ושיעקור משרש
את אשר עשו לו, שיהיה ביכלתו להשפיע רב טובו עליהם, כחפץ לבבו הטוב.
וידע והרגיש, כי תמיד יהי' איזה דבר, החוצץ לאהבה פנימית והטבה גמורה.
וכדי לנקות עצמו מרושם החלאה הזאת ושיוכל להתנהג עמהם כאת עפ' אחיו
לשעה וגם לדורות, מוכרח ה' לעשות נתוח כזה — למרות חפצו — בלבו
ובלבם: שיבאו למדה זו להכיר ולהרגיש עותתם נגדו וגם להפרע מהם מעט.

(*) העתקה מכ"ק של אדמו"ר הגאון זצוק"ל. נאמר עש"ק ויגש ד' טבת עור"ת.

ואז ישפיע עליהם רב טובה והאהבה הגמורה תשרור ביניהם כעת ובכלל ישראל כולו אח"כ לעולם, ולא תפריד איזו טינה בין אחים.

כל זה הגדתי מאז והוא אמת. אבל אם נרד לעמק הדבר, עדיין אין הדברים מתישבים על הלב, כי הלא כלנו — יד שכלנו והרגשתנו מגעת עד כדי להבין מה טוב ויפה ה', לו הואיל וה' ביכלתו לעבור על מדותיו, לסבול עלבון ולמחות לגמרי הרושם מלבו, מבלי שיצטרך להכאיב להם ולאביו הזקן, ורק באשר לא יכל להתגבר על טבעו, שהוא שלא כדת, מוכרח ה' לעשות כן ועל דבר זה יעמוד כל בר־דעת משתומם: אם האבות הק' ויוסף הצדיק א"א ה' להם להגיע למדה הנדרשת לאדם — באשר הוא אדם ע"פ עצת ה' — א"כ מי אפוא יבא למדה זו? ובעד מי הוא האמת לאמתו?

אמנם אין צדיק בארץ, אשר יעשה טוב ולא יחטא, אבל הוא בשגיאה — וכמובן, אם שגיאה בחשבון או מבלי משים לב, — ונכשל: אבל לעשות בחשבון ודעת, מפני שלא יוכל לעשות אחרת ושיהי' לבבו תמים — דבר זה קשה מאד, וגם לא מצינו שחטא בזה. וע"כ כאמור, עדיין בזה לבד אינו מתישב על הלב.

ולא די לנו זה הצער, אלא עוד יותר יש להתפלא הפלא ופלא, כי אחרי שישבו כשבת אחים יחד שבע עשרה שנה, בראותם כי מת אביהם, וייראו מאד ויאמרו: „לו ישטמנו יוסף וגו'". האם בכל משך העת הגדולה הזאת עוד לא הכירו בתומת נפש יוסף הצדיק ודמו, כי שקר להם בהראותו אהבתו להם? או האם בלתי אפשר, גם אחרי כל מה שעשה והראה להם, להתהר מחלאת השנאה הנטועה, אשר לאדם דרכה? — אתמהה!

אמנם ידענו, כי הספור הנמצא בתורה הק' איננו בפשטותו וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, כנמצא בספרים, ונאמר בזה"ק: „וי להני אינשי, דאמרי שהוא לאתזאה ספורין ומלין דהדיוטא" וכו', „טפשי דאינשי אנון מסתכלין בלבושא וכו'". „אבל אית לבושא וגופא, ונשמתא, ונשמתא דנשמתא" וכו' וכו'. — וידענו כלנו, שכל דברי התורה מורים על ענינים נפלאים ונוראים מאד, אשר בסוד הבריאה והעולמות. —

וזלת זה לא נעלם מאתנו, שבאמת אינו מסופר בתורה כל ספור המעשה שהי' במציאות, וכי התורה תספר לנו רק מה שנוגע לתורת אמת, שהיא שעשועים של הקב"ה כביכול וסקדמה לעולם, ויתר הדברים, שאירעו ושהיו, הם הם הדברים שדורשים חז"ל. ואשר באמת יש להבין ע"י מה שנאמר גם את אשר לא נאמר בתורה ושהי' במציאות, או שהי' במחשבת אנשים וכדומה. וכאשר כבר הראנו מעט מזה לדעת, איך יש להבין כזאת וכי מה שדורשין באופן זה, הוא האמת שהכירו בחמתם הנפלאה. וכמובן, עורים אנחנו —

חלושי הראות — ומה נראה, חרשים אנחנו — ומה נשמע, ורק אור כזה מתנוצץ לעינינו, ונראה מה. ומוזה נבין, כי המה — בחכמתם בחכמת הנפש ובחכמת הדבור — הבינו, ונתחזקה אצלם ברוח קדשם ידיעת הספורים — יתר הדברים, מה שלא נאמר בתורה מפורש, ודרשותם אמת וצדק! כי מה שאנחנו מבינים ונתברר לנו, אף כי חכמת-מה לנו, מ"מ הוא מעין חכמה זו ומדרגה קטנה מחכמת הדרוש, מהדרושים מעין אלו, שחסר בתורה והיה במציאות; ומוזה נדון ונבין בעה"ת מה הוא חלק התורה הנקרא דרוש, שדרשו חז"ל, והוא הפלא ופלא!!

אולם גם אחרי הראנו את כל אלה, הלא לא נעלם מאתנו ג"כ, שהתורה ק"כ כמו שהיא בפשטותה וגלוי, בלא חלק הסוד — הספור המסופר כמו שהוא מפורש בתורה, בלא חלק הדרוש ויתר הדברים שהיו במציאות — מוכרח שתהי' תורה שלמה לנו ושהדברים יהיו נכונים, חיים וקיימים, נאמנים ונחמדים.

זאת לא זאת, שהיא בחלקה הנגלה תורה בפני עצמה, תורה על ענינים אחרים לגמרי, מאשר תורה בחכמת האמת, אלא דכולה בכל מדרגותי' אחת היא, וכולהו אחידו ומתקשרו דא בדא, והיא משתלשלת מדרגה אחר מדרגה, מלמעלה למטה, לפי מדרגת העולמות, ויחס אחד להנה, שעלינו להבין ולהרגיש בזה מעט. וכמו שדברנו לא פעם אחת והראנו לדעת, כי כל מה שנמצא פה — כל התנועות, הטבעים והענינים — הכל הוא מעין הנמצא בשרשם למעלה — למעלה בקדש. ואף כי רחוקים הם ונפלאים מאד ממה שנמצא בזה, בכ"ז נרגיש ביניהם איזה יחס, אם גם רק יחס הנמשל להמשל וכדומה, וכאשר ציירנו מעניני הנפש והחמר הנמצא בנו, שמתאחדים בבחינה זו, שאף שעניני הנפש רחוקים מאד מעניני החמר, בכ"ז נביע על עניני הנפש ג"כ ע"פ ציורו החמר: והוא כאשר נרגיש, שיש איזה יחס ביניהם באיזו בחינה, עד אשר נביע אותם במלים אלו, לפי המורגש לנו מההתייחסות שביניהם..... (*)

להבין זה לבד ולהרגיש אל נכון היא חכמה נפלאה, עמוקה ורחבה מני ים; אבל הפעם נרגיש, כי גם בטעמי התורה הנגלים והנסתרים הדבר כן, שהכל אחד הוא — מתקשרו ומתאחדו דא בדא — ויש איזה יחס ביניהם לפי מדרגת העולמות. ואם נזכה להבין טעמי התורה הנגלים לאמתתם, אמת הוא לאמתה, גם עפ"י חכמת האמת, ובקצה הטעם הנגלה, עפ"י דקות-המחשבה, ראשית המדרגה למעלה הימנה בנגלה, וכן למעלה-למעלה עד לאין שעור ולאין ערך בקדש ובקדש קדשים. ואף כי הטעמים רחוקים ונפלאים המה מאד

(*) ע"י שו"ד "נשמת התורה" ו"כי כל בשמים ובארץ".

וקדושתם נוראה, בכ"ז יש איזה התיחסות, המרגשת לנפש האדם ג"כ, באשר באכפת הכל מתאחד וענין אחד הוא ולבושא מינה הוא... והמבין יבין באיזו בחינה מתקשרים העולמות וענינם לחדא והתקשרות טעמי התורה בכל העולמות בכל אחד לפי ערך עליהם וקדושתם — ויראה נפלאות!

וע"כ עלינו לחפש ולמצא הטעם הנכון והאמת בתוה"ק בנגלה לפי הרגשתנו וידיעתנו אנו, פה בעולם החמר. ולכן: חבה נא להבין מה שהגדנו כבר, ורק נטפס ונעלה עוד מדרגה אחת בדקות הבנת אותו הטעם גופו, ויאירו דברינו בעה"ת.

רופא כי יתן סם מרפא וימוזג בו איזה חלק מארס נחש, כמובן שיתן רק מדה קטנה, שלא יפסיד לגוף, ורק אז מביא התועלת הנרצת בהיותו ממוזג ביחד עם יתר הסמים הנדרשים. ואם יאמר הרוקח האי"מבין להחסיר החלק הזה, או שיתן תרופה המבטלת אותו — רעל נגדי — אולת היא לו, באשר הרופא הוא היודע בחכמת הרפואה, כי נחוץ הוא ומוזג בודאי באופן שלא יזיק. — כן הבורא ב"ה ברא את האדם ממוזג באופן זה, והאדם הוא עולם קטן; וכל מה שנמצא בעולם, נמצא באדם. וגם ארס הנחש נמצא בו, אבל צריך שיהי' נשאר ממוזג באופן זה, שרצה הבורא ב"ה, שלא יזיק; אבל חלילה לו להמית איזה כח מכחותיו, שאז תחסר נפשו ולא תהי' עליו תורת האדם לפי רצון הבורא ב"ה, שרצה ושמצא לטוב מאד בחכמתו העליונה דוקא בעולם כזה ובריאה כזו!

וזהו מה שמצינו לחז"ל, אשר דבריהם כגחלי אש (ביומא כ"ג): „כל תלמיד-חכם, שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד-חכם". שבאמת אין ראוי וגם אי"אפשר להמית לגמרי כח אחד מכחות האדם. ואם אנו רואים תלמיד חכם, שאינו נוקם ומוחל על עלבונו, והעולם הפשוט חושב, שהוא מפני שתלמיד חכם הוא, ולא עוד אלא שבזה ניכר שהוא תלמיד-חכם — תדע, שאינו תלמיד חכם! אל תאמין, שנשרש מקרבו כל ארס הנחש, שצריך ומוכרח להיות באדם, לפי רצון הבורא! ופריך בגמ': „והכתיב: לא תקום ולא תטור; ומשני: ההוא בממון" וכו' היינו, בנוגע לעניני ממון, אפשר לאדם ומוכרח הוא להחליש כח הנחש שבו ולא להקפיד כלל, ושלא להרחיב את הכח הזה למען לא יעדר המזג, אבל צערא דנושא אינו רשאי למחול וגם א"א להשריש מקרבו במדה כזו שיחסר המזג. ותו פריך הגמ' „והתניא הנעלבים ואינם עולבים וכו'" ומשני „דנקיס ל"י בלבי" — שהמדה הנדרשת היא רק למנקט בלבי, ולא שיתפרץ אדם החוצה לעלוב ולהשיב. ובמדה כזו, אמנם, צריך האדם להתחזק ולהאיר אור שכלו, להחליש כח הנחש שנמצא בו ולהעמידו במזג כזה. וע"ז נאמר: „ואהביו כצרת השמש בגבורתו" תחת אשר האיר גם הוא דעתו, שהוא שמש,

המאיר בתוך החשך הנמצא באדם, אבל להמית אין צריך ואי אפשר! — ותו פריך: „והאמר רבא: „כל המעביר על מדותיו וכו'” ומשני: „דמפייסי ליה — ומפייסי”. ועיין במהרש"א מה שפי' על „שרי למאן דמצערין”, שהוא רק אם לא נתפס תיכף, או יראה שיתפס אחר כך, אבל אם לא מפס אותו, או יחזיק רגש הנקמה בלבו במדה כזו — היינו, שבנוגע לענייני ממון לא יתעורר לנקום כלל וגם לא יטור מאומה בלבו; וגם אם צערו חברו, בכ"ז לא יתעורר עד כדי שיתפרץ רגש הנקמה חוצה — ואי מפייס לי' — יתפייס. וממילא, תחת אשר אחרים, בהתעורר אצלם רגש הנקמה, לא ירצו בפיוס, כ"א כל חפצם שיוציאו הנקמה אל הפעל — המתנהג ע"פ דרך התורה ירצה, אדרבה, כי יפסו חברו, למען השתק סערת רגש הנקמה בלבו, ואז האדם הוא על מתכונתו לפי רצון הבורא בטבע הבריאה ממוזג בנעם מזוג ודקותו, אבל לא יותר, כי אז יחסר המזג...

ומה שאמרתי, כי א"א לאדם להשריש כח זה לגמרי, הטעם הוא: — אמנם, ירא אני להגיד, וככ"ז אמר, ואין מגלין אלא לצנועין. לדעתי שאולי משום שגם בהנהגה העליונה כן הוא! כי אף שהבורא ב"ה טוב וסלח הוא, בכל זאת נקבע בהנהגה, שצריך קרבן, ודוי ותשובה; וכולא מתאחד ומתקשר דא בודא, וא"א לדבר מזה עוד: והמבין יבין...

ואם יאמר האומר, מדוע באמת לא נברא האדם, שיוכל לבא למדה טובה הימנה — היינו, שיהא בכח בחירתו להשריש הכח הזה לגמרי? — זה לא יקשה כלל, ואין לנו עוד רשות להתבונן, ובמה שהורשית — התבונן; כי זהו מ"מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור", שאין רשות לשאול. וכל חכמת האמת וטעמי התורה התחלתו הוא רק „כשרצה המאציל ב"ה".

ואנו מדברים רק לפי הרצון — שרצה לברא העולמות באופן כזה ובענינים אלו שנמצאו בבריאה — זולת זה אין לנו עסק כלל! וא"א לנו לדבר מזה, שכל מציאותנו אינה אלא לפי הבריאה, שהיא לפי הרצון: ורק הרצון לבד הוא מציאות הבריאה...

ואמנם, יוכל היות, שנמצא בעה"ת עוד סבה וטעם למה נסדרה הבריאה כך, ועוד טעם וסבה לסבה, אבל סוף כל סוף יהי' הכל טעמים רק לפי סדר הבריאה, כי אחר כל זאת הלא אפשר הי' להיות גם באופן אחר לגמרי! אבל כן היה רצון הכל יכול, ואין לנו רשות להתבונן יותר כאמור. —

ולפי מה שבארנו — נתרומם עוד מדרגה.

למה שבארנו אז עפ"י מה שנתחדש לנו, שיותר מזה לותר הוא גרעון לתלמיד-יחכם וגם א"א לפי טבע הבריאה, שהוגבלה מאת הבורא ב"ה. ונפש גדולה, כמו של יוסף הצדיק, אפשר שתכיל בקרבה כחות מכחות שונים,

הסותרים זה את זה, ולא יבינם בעל שכל פשוט. ובכן: אף כי לבו רחש להם אהבה יתרה, ונפשו היתה משתפכת בראותה בצרתם, בכ"ז נמצא מקום גם לכח הנקמה במדה שהסברנו, שהוא ג"כ כח אחד מכחות האדם הנברא. ורוחב לב נבון אין חקר" (!!! *)

ומעתה הלא נבין מה שהיו אחיו יראים ממנו. שיבא בחשבון עמם ככל אשר גמלו אותו, אף כי לא נכחדה מהם מדת אהבתו אליהם, כי בכ"ז חששו אולי לא פייסו אותו עדיין כליל, ואז צריך ומוכרח תלמיד־הכם כמוהו להתחשב עמם עד שיפייסו אותו! ורק שלא רצה עד כה לצער את אביו. אבל הם הרגישו עותותם מאד וחשבו, שבודאי לא יצאו ידי חובת פיוס לעון נורא כזה, ומצאו לנכון להתנפל לפניו ולבקש: „אנא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה גמלוך" וגו'.

ויש לראות בזה דבר נפלא, המתאים לכל מה שהגדנו שנאמר: „ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה" וגו', וברש"י שם: „לו ישטמנו — שמא ישטמנו, לו מתחלק לענינים הרבה: יש „לו" משמש לשון בקשה ולשון הלוואי וכו', ויש „לו" משמש בלשון „שמא". לו ישטמנו, ואין לו עוד דומה במקרא, והוא „אולי" וכו'. — הרי שאין לו דומה במקרא, ורק פ"י רש"י כן, משום שלפי הפשט הנראה א"א לפרש אחרת, וע"כ באר המלה ממה שנראה הכא — במקום הוזה לבר — לפרש כן. אבל לפי מה שהסברנו, אין לנו לחדש מזה הוראה חדשה על מלת „לו", אלא באמת הוא „אם", כמו שמורה במקום אחר: כי היו מסתפקים שמא עוד לא התפייס, וא"כ בודאי השב ישיב כדין תלמיד חכם, ויאמרו: „לו ישטמנו יוסף" — היינו אם עוד לא יצא מלבו, כאשר כן אפשר להיות באשר לא פייסנו אותו עוד כראוי, או — „והשב ישיב לנו את כל הרעה" וגו' — היינו, שבודאי לא יותר, וכל תלמיד־הכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם!

ואפילו אם באמת הוראתו היא פה כמו „אולי" וכמו שפ"י רש"י — מ"מ

(*) ואף שמדברי הגמ' יומא למדנו שלא הותרה נקימה בפעל, אלא דנקיט ליה בלבדיה, וזה במקום שאין ע"ז סכנה לכלל ישראל כשינסו לו כעס בלבו על מה שצער ואין כדאי לתת לארס זה להתפרץ החוצה למען ירפא מכעסו, ועוד שלרוב אדרבה זה יגביר את הכעס, מלבד מה שיעורר חמת חבירו עליו ותרבה המחלוקת. אבל יוסף הצדיק בידעו את הסכנה הצפויה לשלמות עם ישראל אם ימצא קרע בלבו עליהם, מצא בחכמתו דרך להשקיט את רוחו ע"י הביאו אותם לידי צער וחרטה על מעשיהם למען ישוב לאהבה אותם ותתקיים האהדות בלבותיהם לשעה וגם לדורות וכמו שיבאר רבינו למעלה.

(המערכת)

ינעם לנו לפרש שמשו"ה נאמר במקום זה לבד מלת „לר“, מפני שמשמשת ג"כ במקום „אולי“; ולא נכתב כן במקום אחר „לר“ במקום „אולי“ משום שישנה כאן הוראה שני'..... וכמה שבארנו בעזרת ה' ית' שמו הגדול.

מלואים לשעור „אל יחסר המזג“.

מדברי הרמב"ם סוף הלכות תלמוד־תורה נראה, שמפרש דברי חז"ל: „כל תלמיד חכם, שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד־חכם“, שהוא רק משום כבוד תורה והיכא שהוא בפרהסיא.

אמנם מדברי הגמ', מכל השקלא וטריא שם לא משמע כן, דאם כן אין זה ענין לכל הקושיות דמקשה התם, והי' לו לתרץ בפשיטות: הא בכבוד תורה והא בכבוד עצמו.—

ואף כי מה אנו נגד גדולי הראשונים ז"ל, — הלא אין לנו שום ציור המונה לצייר שפלותנו נגדם, — בכ"ז ישנם מומנטים כאלה, ש„אל ישליך אדם דעתו מאחוריו“ וכר', ולפעמים האדם רואה את אור האמת אף אם קטן הוא, זכמה דאיתא בתדב"א (אליהו רבה פ"ט): „מעיד אני עלי את השמים ואת כל אדם, בין ישראל בין עכו"ם בין איש ובין אשה בין עבד ובין שפחה, הכל לפי המעשה שהוא עושה, כך רוח הקדוש שורה עליו“.

ובכ"ז הייתי נפחד לפרש אחרת מאשר מבואר מדברי הרמב"ם, אבל מצאתי, שהחסיד רבנו יונה בשע"ת במעלות חמר המצוות אות ל"ח מבאר דברי הגמ' כמש"ב בכל פרטי חלוקי הדינים, המבוארים בפשטות דברי הגמ' חז"ל: „ואמרו רז"ל: כי אזהרת הנטירה — על דבר שבממון, אבל על דברי גאווה ובוז ודרישת רעה — מותר לשום הדבר על לבו. ואמרו ז"ל: „כל תלמיד חכם, שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם“, אבל אם יבקשו ממנו מחילה יעבור על מדותיו“ עכ"ל. הרי שמפרש, כמו שנראה מדברי הגמ': ושפיר נוכלא יפה, כפי מה שפירשנו בעזה"ת.

שעור י"ב

האדם ותשוקותיו *

„וגם הנפש לא תמלא“ (קהלת ו').

„אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוות

בירו אלא אן אית ליה מאה בעי למעבד

יתהון תרתין מאוון ואן אית ליה תרתין

מאוון בעי למעבד יתהון ד' מאה“

(קהלת רבה א' ל"ד).

„וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. וכי

באיזו נפש חטא, אלא שציער עצמו כן

היין“ (גדרים י' ע"א).

בגמ' ריש מס' ר"ה: „באחד בניסן ר"ה למלכים. אמר ר' חסדא לא שנו

אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן וכו'“. ופריך

בגמ' ממה שמצינו גבי כרש דמנו ל"י מניסן, ומשני כרש מלך כשר היה לפיכך

מנו ל"ה כמלכי ישראל. ופריך ממה שמצינו דמנו ל"ה גם מתשרי, ומשני לא

קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ. „מתקיף לה רב כהנא ומי

החמיץ הא כתיב ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא

חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלים מתיבה להם יום ביום די

לא שלו. א"ל רב יצחק, רבי, מטונך די להון מהקריבין ניחוחין לאלה שמיא

ומצלין לחיי מלכא. ובנוהי. ומאן דבעי הכי לאו מעליותא היא והתניא האומר

סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לחיי בעולם הבא הרי

זה צדיק גמור. לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם. פירש"י: „כאן

בישראל, שלבו לשמים ואם מריעין לו בחייו אינו קורא תגר אלא תולה

היסורין בעונו, אבל עכ"ם אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר. ע"כ.

גמ' זו מחסרת הבגה ומשוללת לכאורה יושר ההגיון. מנלן שכרש

החמיץ? אם מזה שבקש דיצלין לחיי מלכא ובנוהי — הלא בזה לא היה שום

(*) נאמר ביום כ' אלול עזרת וגרשם ע"י ר' ש. ה. דונש ור' י. א. סטול הי"ד

ויבל"ח הרב ה. מ. קטץ שליט"א.

חטא, כי גם צדיקים גמורים עושים כן ; ואם נאמר שלא נתמלא מבוקשו וקרא תגר, א"כ ראייה אחרת היא ועובדא אחריתא היא ועיקר חסר מן הספר ; ואם נאמר כי הראייה היא מזה שכיון שהוא עכ"ם ואם לא יתמלא מבוקשו ודאי יקרא תגר, נמצא שגם עתה בהבאת הקרבן יש בו הכח הרע הזה לקרא תגר, א"כ אמאי אמרינן שהחמיץ לאחר כן, הלא מעולם היה בו הכח הזה, כיון שהוא עכ"ם, ואעפ"כ היה נקרא מלך כשר, ובמה נשתנה עתה ?

אכן, כשנתבונן בדבר נמצא, כי טבע האדם הוא שכמה שיאושר וטוב יהיה לו, לא יסתפק במה שיש לו, אלא ירגיש תמיד כעוד חסר לו וישתוקק למה שיחסר לו. מי שיש לו מנה, רוצה מאתים, וזה הכלל הוא בכל הדברים והענינים השונים שהאדם שואף אליהם, שהוא מרגיש תמיד, כי חסר לו עוד, וכל זמן שעוד ישנו איזה דבר בעולם שלא נכנס תחת רשותו, שוקק הוא לזה הדבר. ולו יצויר שינתן לאדם כל התבל ומלואה, כל מחמדיה וכל סגולותיה ויוכל לשמש כל זה לצרכו ולטובתו, מ"מ לא יסתפק בזה ועדיין יחסר לו דבר מה וישתוקק אליו. כי מכיון ש"כל יכול" לא יוכל להעשות, א"כ הלא ימצאו דברים וענינים שימנעו ממנו ואליהם תשוקתו — כי הנפש לא תמלא. ולא עוד, אלא שטבע האדם הוא, כי מה שחסר לו תופס את כל לבו ושואף הוא אליו כ"כ עד ששולל את מנוחתו ואינו מרגיש בכל הטוב הצפון בידו, כי ההשתוקקות לזה שחסר מתרחבת אצלו עד שמרגיש את זה לדבר עיקרי שבחייו, וכל מה שיש לו כלא נחשב בעיניו לגבי החסר לו ומרגיש הוא את עצמו למחוסר כל ורגז וקצף. כן הוא האדם ע"פ טבעו. זולת אלה האנשים המסתפקים במועט ובעלי היראה, שהם הם העשירים השמחים בחלקם.

יש שאנו רואים איש הולך קודר ושחוח ועצב תמיד ולבו עליו רגז, וזה רק מפני דברים פעוטים וחכוכים קטנים. וכל הרואה יתמה על האיש שיכול לחיות את חייו בעושר ובאושר למה יהלך קודר ויעשה את עצמו אומלל בשביל דברים קלי ערך כאלו, עד שלא ירגיש טעם בחייו. אך כח זה, שמתוך כעס ירצה האדם לחבול בעצמו, רואים אנו באנשים פחותים, וביחוד אצל ילדים, שכשהם מצטערים על איזה דבר יתרגזו ויתקצפו ויחבטו את ראשם בכותל.

והענין הוא, כי מכיון שנתעוררה בו איזו תשוקה לאיזה דבר וא"א לו להשיגו, יגדל הדבר בעיניו ויצטייר בצוירי לבו לדבר חשוב כ"כ, עד שנדמה לו שזה עיקר ענינו בחייו וכל מה שיש לו ונמצא תחת ידו נחשב למאומה. כלפי זה הדבר שהוא שוקק אליו, ומרגיש הוא את עצמו בלעדי זאת לאומלל ומחוסר כל. וכדי להוציא לפעל את רגש הבטול והאפסיות במה שיש לו, ירגיש ודרישה פנימית לגלות רגש זה בפעולה מוחשית, ממשית, שיראו הכל כי אומלל

הנהו ואין לו כל, עד שגם ראשו אינו כדאי לו ויחבטנו בכותל. כן הוא אצל האנשים הפחותים. אולם בעלי הדעת במדה ידועה, הם יבינו שלא יאות לחבוט את הראש בכותל, אבל גם אצלם, אם מתעוררת בקרבם איזו תשוקה ואין בידם להשיגה, גם עליהם תפעול ההשתוקקות את הרועם כמו אצל האנשים הפחותים, אלא שהם מוציאים רגשם לפועל באופן אחר, כי מכיון שלא נאות להכות את הראש בכותל, יטרפו את נפשם ויעשו קרע בנשמתם לבטל את מהותה, להחרב ולהבטל לגמרי, כי חייהם אינם חיים בלי זה הדבר ששוקקים אליו. כן הוא האדם ע"פ טבעו ותכונתו.

ובזה יבוארו לנו דברי הגמ' ר"ה הנ"ל, כי חכמינו בכחם האלקי לחדור לתוך נפש האדם פנימה ולמדוד כל כח וכח אשר בו, ידעו, כי כרש אחרי שנתן כל הקרבנות האלה כדי שיצלון לחיי מלכא ובנוהי, ברור הוא שנתחמץ, שהרי חפצו כמו שהוא בודאי לא נתמלא, כי הנפש לא תמלא, וזה המעט שיחסר לו יהיה בעיניו כאלו הוא עיקר חפצו, וכל מה שהשיג וקבל כאין ואפס הוא, ולכן בודאי יקרא תגר, כי אפילו הכשרים מאומות העולם אין להם הסגולות והמעלות המיוחדות להתגבר על זה הרגש לתלות האשמה במה שחסר להם בעונותיהם, כי לזה מסוגל רק בן ישראל שיש לו קדושת ישראל. ולכן אמר לו ר' יצחק: רבי מטונך, ממה שאתה רוצה להביא ראיה שכשר היה, יש להביא ראיה שהחמץ, כי מכיון שבקש שיצלון לחיי מלכא ובנוהי, והלא אי אפשר שיתמלא מבוקשו בכלל, בודאי בא לידי זה שהחמץ. כי להתגבר על זה הרגש ולהשאר באמונתו, אי אפשר רק לבן ישראל, בן אברהם יצחק ויעקב, שראה ביציאת מצרים, וראה כמה נסים ונפלאות שהראה ה', וספג בקרבו תורת ה', לו אפשר שישאר תמיד לבו לשמים ויתלה את החסר לו בעונו.

והנה רואים אנו כאן שוב גדלותם הנפלאה של חז"ל, עד כמה ירדו לתוך נפש האדם וידעו מה שמתרקם ומתהווה שם, עד שבחנו ומצאו לחלק בין ישראל ובין אומות העולם בזאת המדה הדקה ולעשות נתות עמק חותך ומבדיל בין ישראל לעמים ולהחליט כי רק בן ישראל יכול לעשות מצוה באופן כזה, אבל מי שאין לו קדושת ישראל ודאי יפגם ויתחמץ. מספרים כי ר' ישראל סלנטר ז"ל שאל את תלמידיו אם נקל יותר ללמוד ולידע בבקיות איזו מסכת או לעקור איזה מדה רעה, והשיבו לו זה בכה וזה בכה, ולבסוף אמר להם כי יקל יותר ללמוד ולדעת בבקיות את חצי הש"ס, ואפילו כל הש"ס, מלשפר או לרַכך מעט איזו מדה. כן הכיר גם ר' ישראל ז"ל את כחות נפש האדם!

זאת היא חכמת חכמינו שאנו רואים בדברי אגדה! וכן מוצאים אנו בהלכה, כי זולת מה שתורתנו הק' כוללת בקרבה כל הבריאה עם סתריה

מעולמות העליונים עד התחתונים ובנויה היא ע"פ שרשי הבריאה, הנה היא גם מיוסדת ע"פ סתרי נפש האדם.

בנדרים דף י' גבי נזיר: „ר' אלעזר הקפר ברבי אומר: וכפר עליו מאשר חטא על הנפש — וכי באיו נפש חטא, אלא שציער עצמו מן היין כו' מכאן כל היושב בתענית נקרא חוטא".
ולכאורה נפלא מאמח זה.

דבר קדוש ונעלה כזה, נזירות, שקדוש יקרא הנזיר, היאך זה יקרא חטא? ! ואמנם התוס' בתענית י"א הק' ע"ז מהא דאמרינן ב' החובל, החובל בעצמו רשאי כו' ומפרש התם כו' אמר שמואל ביושב בתענית, אלמא משמע ששמואל קאמר היושב בתענית לא נקרא חוטא, והתם בתענית אמר שמואל דכל היושב בתענית נקרא חוטא; ותיצרו, דהמצוה שהוא עושה גדולה יותר מן העבירה כו', ומ"מ יש קצת חטא, מידי דהוה אמתענה תענית חלום בשבת דקורעין גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת, ומאי תקנתיה, ליתב תעניתא לתעניתיה. והב"ח שם בתענית כתב, דאליבא דר"א הקפר לא קשיא, דלמא מודה דנקרא קדוש אלא דנקרא גם חוטא. והיאך זה אפשר שבקיום מצות התורה, ומה גם מצוה כזו שעי"ן קדוש יקרא, יהיה גם חטא? והרי אמרו חז"ל (סוטה ב') והובא ברש"י פ' נשא): „למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לאמר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין". וסוטה בקלקולה אין זה דוקא מעשה סוטה, כי אם כל העולם בהכליו ותעתעויו הרי הוא כלו סוטה בקלקולה, ולמען לא יעשה זה רשם עליו צריך הוא להתרומם למדרגה יותר גבוהה ולמעלה יותר מעולה, לקבל על עצמו נזירות, להזיר עצמו מן היין ולקבל עליו כל שאר עניני הקדושה שבתורת נזיר, ואם עושה כן, איזה חטא יש כאן? והנה רש"י שם במס' תענית מפרש שהחטא הוא ע"פ מה דאמר' במס' הוריות דף י' אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מי סני להו; אבל הרי התורה צוה בכך, והוא מקיים את מצותה, ואיך זה יתכן שיהיה בזה חטא?

אבל ביאור ענין זה הוא, כי מאז אחרי החטא של עץ הדעת שנעשה הטוב מעורב ברע, אין דבר, ואפילו היותר טוב, שלא יתערב בו גם הרע וגורם בזה מגרעת וחסרון. וכל דבר שיעשה האדם, אם גם בכונה ורצון טוב, מתעורר כל האדם כלו עם כל מדותיו וכחותיו הרעים מנעוריו; וכל מדה ומדה, כת וכת, דורש מזה את טרפו ומזונו. ואף את יתעורר האדם לעשות דבר היותר טוב לכבוד קונו, הנה מיד יתעוררו כל הכחות הנמצאים בקרבו

וידרשו גם הם את תפקידם להשתמש בזה להנאתם וטובתם הם *). כי האדם שהוא עולם קטן עם כל כחותיו ומדותיו השונים, הרי הוא כביבר מלא חיות מכל המינים וגם שקצים, רמשים, נחשים ועקרבים, ובכל דבר שהוא עושה כל הכחות והמדות הללו מתעוררים לחטוף וליהנות מזה. והציור לזה הוא, כאדם העורך שלחן עם מיני מטעמים שונים והעכברים יוצאים מחוריהם וחוטפים את הכל עד שלא ישאר כלום בעדו. וזאת היא עבודת האדם: להשתדל שגם בעדו — בעד נשמתו ישאר מעט! ולא יחטפו השרצים את הכל. כן הוא האדם ע"פ מבנהו, טבעו ותכונתו.

וזהו באור הכתוב בקהלת ו': „כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא“, ובפשוטו רגילים לבאר כי גם צדיק אשר יעשה הרבה טוב לא יוכל להיות שלא יעשה גם חטא. אבל כפי מה שדברנו מבואר הכתוב באר היטב, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ועם זה הטוב לא יהא מעורב שום חטא. כי מעת שנתערב הרע בטוב, מעורבים הם בכל דבר ולא יפרדו **). וזהו ענין הנזיר: אמת הוא כי בראות האדם את התבל ותשוקותיה בכל חלאתה וזוהמתה, מתעורר בו החפץ לברוח מכל זה ונדרש הוא ע"י דרישה נפשית פנימית להפריש ולהזיר את עצמו מכל תענוגי העולם הזה, כמו שצוה התורה הק', אבל באותו הרגע מתעורר בו מיד רגש אחר המונעו מלהיות גדור בגדר מיוחד ושלא לשחות יין, כי הלא יין לחיך ינעם. אבל אז רגש אחר מתעורר בו, לסייע את הרצון הטוב להזיר עצמו מתענוגי התבל, והוא רגש של קצף, באמרו אל לבו בלאו הכי איני מפסיד כלום, כי בין כך ובין כך אין לי הנאה מתענוגי העולם, וזה הרגש הוא המכריע לקבל את הנזירות! נמצא שמפני הסבה שהעירה ועוררה אותו לקבל את הנזירות, שהיא הסתכלותו בכל הזוהמה והחלאה של תשוקת העולם, וחפצו להתרומם על כל זה, לזאת קדוש יקרא; אבל על הכח שהכריע אותו לקבל את הנזירות, שהוא התמרמרותו על מה שיחסר לו ואשר נדמה לו כי אין לו כלום בעולם, ומפני זה יש בו רצון להביע את הרגש הזה ע"י הנזור מכל תענוגי העולם, וזה הקצת חטא.

וזה החטא גלי ליה לרחמנא שהוא מתלזה בכל נזירות ולרוב הוא מכריע את קבלתו, ורק נזיר אחד היה, שאכל שמעון הצדיק מאשם נזירותו, שקבלתו זיתה זכה וישרה ונזירותו היתה לשמים.

וזה מדויק בירושלמי פ"א מנדרים ה"א: „סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפידה הם נודרין וכיון שנודרין מתוך הקפדה סופן לתהות“. וזהו ענין

(*) ע"י שעורד „ערבוב הרע בטוב“.

(**) אחרי זה מצאתי באור זה בס' „נפש החיים“.

ההקפדה, שמקפיד ומתרגז על כל העולם ועל כל מה שיש לו, והיא היא המכרעת בקבלת גזירותיו, ולפיכך כשרבין עליהן ימי גזירות ונעשה קשה להם להפרש מתשוקת העולם החיה בהם, סופן לתהות.

ובאמת כמעט מוכרח הדבר, שרגש אי ההסתפקות יתערב בכל גזירות. בי מה שדרוש לו לקבל גזירות, הלא הוא, מפני שמרגיש כי עוד חיה בו תשוקה גדולה להנאות העולם הזה ומתירא שימשך אחריהן, שאם לא כן הרי אין לו צורך להבדל מהנאות העולם, ואם כן ודאי יש בו המניעה שלא להגזר מן העולם וליהנות ממנו, וממילא מוכרח שלהפך רגש אי ההסתפקות יסייע לו לקבל גזירות, וזה חטא, ועל זה צריך להביא כפרה. ומבוארים בזה דברי רש"י ז"ל: „אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מי סני להו“, כי באמת אין דרוש לצדיק גזירות וראוי ליהנות גם מעולם הזה, ורק מה שמרגיש שמתאוה ליותר ומשתוקק לזה, מצריכו להגזר, ולכן אי אפשר שלא יתערב בו חטא וכמשנ"ת. ואע"פ שלא מצינו חיוב להביא כפרה על שאר דברים שמעורב בהם חטא — וזהו מפני כי גזיר שבא לידי מדרגה גבוהה כזאת ע"י התעוררותו להפריש את עצמו מהנאות העולם הזה ולקבל עליו את הגזירות עד ש"קדוש" יקרא, חסה עליו התורה ביותר שישאר ב"דושתו ולא תפגום בה „קצת החטא“, ולכן הצריכתו להביא כפרה. שכן מצינו גם בכהנים שקדושתם למעלה מקדושת ישראל, שהייתה אותם התורה בחובות מיוחדות והטילה עליהם גזירות יתירה.

למדים אנו מזה, עד כמה באים בחשבון עם האדם ומה רב הוא עומק הדין! לא נדבר אודות המעשים הרעים, אבל גם המעשים הטובים, שנדמה לנו, כי רק טוב אנו עושים, ובאמת הלא גם בהם מעורב רע — יבאו בחשבון ונצטרך בודאי עליהם כפרה. כי אם לא יכפרו ע"י קרבן — שאין לנו קרבנות בזה"ז — אבל הכתם צריך ומוכרח שיעבור. ומי יודע במה...

יום הדין הולך וקרוב ומי לא נפקד כיום הזה. זכר כל היצור לפניו בא „מעשה איש ופקודתו“, — כל מעשיו ופעולותיו ופקודתו (*), „ועלילות מצעדי גבר“ — הסברות שהביאורו לאלו המעשים, „מחשבות אדם“ — לא רק הפעולות לבדן כי אם גם המחשבות שחושב האדם לעשות, „ותחבולותיו“ — המחשבות העמוקות הצפונות אצלו, „ויצרי מעללי איש“ — ציורי הלב המתחילים להתרקם בקרבו טרם באו לידי מחשבה, „מעללי“ — מפרשים, כי זהו ענין מעשה, ונראה לי כי זהו ענין עלול, כי בכל דבר היוצא לפעל, יש עלה ועלול, הסבה המביאה לידי הפעולה נקראת עלה, והפעולה היוצאת

(*) פי „פקודתו“ לא ביאר רבינו, ונ"ל פי שהיא תעודתו בחיים. (המערכת)

נקראת עלול. וזהו הבאור של „יצרי מעללי איש” — זה שהותחל להתרקם ולהתארגן אצל האדם ומביאו לידי עלול — ועל כל זה ישפט האדם בעמק דין מדוקדק כ”כ.

נתעוררתי לאמר זאת, כי בעת האחרונה נפגשתי עם כת המשחית הזה פנים אל פנים. לפי המצב בחוג בני תורה, כמדומני, לא יחסר כלום ב”ה ויכולים להיות שמחים בגורלם ושבעים רצון מחייהם וצריכים היו להיות מאושרים, כי יש להם היכולת לשבת במנוחה ולהתפתח בתורה ודעת, וכמדומני שפה הוא המקום שיכולים להשיג ולהגיע לדבר מה, וא”כ מה יחסר להם? ובכ”ז יש אשר נדמה להם, כי בעולם ישנם דברים וענינים כאלה שלבן תורה חסרים הם. ואף שבאמת דמיון כזה הוא, אך הדמיון המדומה שמצייר את החסר, תופס כ”כ מקום רחב וחשוב ע”י השאיפה לזה, עד שמורגש שבלתי הקטנות המדומה הזאת אין להם כלום, ומתבטל הכל מה שרכשו וללא כלום נחשב כל זה בעיניהם. זהו בעיני עוה”ז, וכן הוא גם בעינים רחוניים. כשרואים שבעולם נפעל ונארע דבר מה, נדמה, כי שם הוא המקום שיכולים לעשות ולפעול ושם פועלים ופה חסר זאת. אמנם האיש שיש לו ידיעות בהריות העולם יודע, שכל זה רק כסיר נפוח, אך הדמיון מרמה את האדם, וזה הרגש — כטבע האדם — מתרחב בו יותר ויותר עד שנדמה לו כי שם, רק שם, אפשר לעשות ולפעול גדולות, וזה מצטייר בלבו ונעשה בעיניו כ”כ גדול וחשוב עד שנדמה לו, כי כל הענינים שהוא עסוק בהם כלא הם, ומרגיש את עצמו חסר כל והולך תמיד שחוח ראש רגז וקצף מקלל מלכו ואלקיו. ולכן יתכן שבעמדנו על משמר כה גבוה וקדוש, בשעה שיש לפנינו כה רחב וגדול לעבוד בו, להשתלם בתורה, חכמה, דעת ויראת שמים ולהפיץ את כל זה בעולם הריק והחסר מכל זה, וב”ה שגם פועלים הרבה, וכל הרוצה לעבוד הלא ישנה לפניו האפשרות להוציא רצונו לפעל ויכול לקחת חבל בעבודה הק’ הזאת, ובכ”ז הכח הארסי הזה, מכיון שנמצא באדם, מדמה לו כי שם יש עבודה עשירה, ושואף הוא לזה ונתבטל כל מה שיש לו ומרגיש את עצמו מדוכא ומעונה וחסר כל.

נבית כי יש מה לעשות ולפעול. אין דעתנו אודות אלה שברצונם לעשות ולפעול באופן שע”פ זה לא רק שעם ישראל לא יהיה העם הנבחר, עם תעודתו הרוממה ותכליתו הנעלה, אלא גם עם כשאר העמים לא יוכל להיות. כי הלא הם חותכים ממש את סימני חייו של עם ה’ ובאים לזוננו במטעמיהם, ומה יועילו המטעמים כשסימני החיים טרופים ח”ו? אלא אפילו כשברצוננו לעבוד ולפעול בעינים ההם באופן נאות, ע”פ דרך ה’, הלא צריך לדעת, כי העבודה ההיא היא התעסקות בלבוש ולא יותר, ומאין באה ההתפעלות

הגדולה לזה בשעה שעוסקים ב"ה בחיי נשמת העם? היתכן שבשעה שפשטו המגפה בישראל ואהרן רץ אל תוך הקהל ובידו אמצעי שנמסר לו ממלאך המות בעצמו לתחבולה מנוסה ובדוקה, להציל את העם מן המגפה, שיבא איש וידרוש ממנו להלביש את העם בגדים יפים? ואם כי טוב ויפה הוא להלביש את העם בגדים נאים, אבל בעת מגפה הכי ראוי הוא שיתעסק בזה מי שיש בידו סגולת הקטורת להציל את העם ממות וכליון?

וכן הוא בענינו. בעת הזאת, שאלפי אנשים נופלים לפנינו כנובחים מחסרון אמונה ומחסרון דעת, ובקטורת שלנו, שהיא רק הרבצת תורה ודעת ה' ויראתו, יכולים אנו לעצור בע"ה בעד המגפה — מי יוכל לחשוב בעת כזאת אודות מלבושים יפים? הלא נורא הוא המצב כעת: ידיעת התורה ויראת שמים הולכות ומתמעטות בעולם מיום ליום, הבורות ועם־הארצות מתגברות וכמעט אין דורש אלקים ודעת אין, ועל כל זה עקשות הלבבות המלאות עקמומיות בל הכיל — מוסרים פתגם בשם הגאון ר' יוסף בער ז"ל, שהביע תמהונו על אחד שראשו קטן כל כך ומכיל אלכסון כה גדול — ואנו עומדים, ב"ה על משמר כה קדוש וכה חשוב לעצור בעד כל זה, מה גדולה היא תעודתנו ומה נעים הוא גורלנו! ואיך זה לא נדע ונכיר את זה, עד שאפשר שימצאו כאלה החושבים את עצמם לחסרים כל ורגוז וקצפו ואין נהת.

והנה, גם בעלי הדעת והבנה ישרה, שמבינים ויודעים איך לתפוס כל דבר, גם אצלם יתכן עוד שרגש זה ידכאם ללכת נרגזים ועצבים, וגבורת דעת דרושה לו לאדם להזהר מזה הארס, כי בלעדה הכח הארסי הזה יוכל להביא את האדם לידי תוצאות קשות ורעות ח"ו.

הרי מצינו, כי לוט אחרי שנתחנך בביתו של אברהם אבינו, שבדאי למד ממנו ורכש הרבה ידיעות והכרות אמת כפי היאות למחונך של אברהם, ובכ"ז בשעה שפרצה מריבת קטנה בין רועי מקנה אברם ורועי מקנה לוט אמר הכתוב: „ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו" וברש"י שם (בראשית י"ג י"א): „הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלקיו". דבר קל ערך זה — מריבת הרועים — התרחב בו כ"כ ופעל עליו רושם כזה, עד שבטל זה את כל ידיעותיו והכרותיו שקבל מאברהם ואמר: „אי אפשי לא באברם ולא באלקיו". אמנם משמע שגם אחרי זאת נשאר בפעל בצדקתו והחזיק במעשיו הטובים, כי הלא אפה מצות בפסח ומסר נפשו על מצות הכנסת אורחים. אך חז"ל, בעינם הסוקרת והודרת לתוך תוך נשמת האדם, ידעו והכירו, כי כבר צעד לאחוריו והסיע עצמו מקדמונו של עולם. כן מוצאים אנו, כי הגר שהיתה כל ימיה בבית אברהם, שמלאכים היו

הכל ומבלעדו אין כל. והנה יצחק אבינו שנחגדל על ברכי אברהם אביו, ראש

(*) נאמר בש"ס פ' ויצא עזר"ת ונדרשם ע"י ר' שמואל חיים דונש ור' יצחק

אלחנן סטול הי"ד.

שם מן הנכנסים ויוצאים, וגם היא בעצמה ראתה כמה פעמים מלאכים וברדאי רכשה והשיגה הרבה בבית אברהם, ובכל זאת כשגורשה מבית אברהם כתיב: „ותלך ותתע" ואמר חז"ל: „חזרה לגלולי בית אביה" — אפשר כי אין הכוונה שעבדה אותם ממש, אך לבה לא הי' לה כבר — הנה רואים אנו מה גדולה היא הסכנה שיסור האדם מדרכו הנכונה והישרה, שהוא בעצמו הכיר אותה לטובה ואמתית.

ואת כל זה שאמרנו עלינו לספוג ולקלוט בנפשותינו. כי אין המדרש בזה עיקר, אלא התועלת הרצויה היא כשהדברים נכנסים אל הלב. וגם הבנת הדברים אינה מספקת, אלא צריך להתבונן בזה עד כדי שיחדרו הדברים דרך עובי החמר לתוך הנפש פנימה. כי בלעדי זאת הרי זה דומה לאותו הכפרי, שבשמעו כי תחבושת חרדל היא תרופה לכאב הלב, עשה תחבושת חרדל והדביק אותה על אדירתו, ואחרי שלא הועילה לו התאונן כי שקר הוא מה שאומרים שתחבושת חרדל יש בה משום רפואה. כמו כן, אם ישימו את הדברים על עובי החמר ויסתפקו בזה, לא יועילו כלום. ולכן צריכים לעדן ולרכך את החמר הגס ורק אז יגיעו הדברים אל מקומם הנכון ללב ולנפש.

אמרו חז"ל (מ"ק ט"ז ע"ב) על דוד המלך, שכשהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ — וזהו רעיון הדבר: בלמדו תורה, מן הנחוץ היה, למען יוכלו הדברים להתקרב ולהתקבל אל לבו ונפשו, לעדן את עצמו כתולעת — להפשיט את חומריותו ולרככה ולקרב את הדברים לעצמיותו ולמהותו. בעל רגש דק ירגיש זאת במבטא: „מעדן עצמו כתולעת".

ואם כה נעשה — אז נשכיל ונצליח!

שעור י"ג

ויקרא בשם ה' (*)

והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו

מעלים ומורידים בו, אפנים בו, קפנים

בו, סוטנים בו" (מד"ר ויצא).

בפרשת תולדות: „ויגדל האיש וגו' ויקנאו אותו פלשתים וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר וגו' ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים ויריבו רועי גרר וגו' ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו. ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עלי' ויקרא שמה שטנה. ויחפרו באר אחרת ולא רבו עלי' ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ וגו'. וירא אליו ה' בלילה ההוא ויאמר אנכי אלקי אברהם אביך אל תירא כי אתך אני וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי (בזכות אברהם, ולא בזכותו) ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' וגו'. ויכרו שם עבדי יצחק באר ואבימלך הלך אליו מגרר וגו', ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי וגו' ויאמרו ראה ראינו כי ה' ה' עמך וגו' אתה עתה ברוך ה'".

ובספורנו בבאור הפסוק: „ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'" כתב ז"ל: „ויקרא בשם ה'. ויכרו שם. ואבימלך הלך. אחרי שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מוצלחת בלתי מריבה, ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד". ומשמע כי עד עתה עדיין לא ה' קורא בשם ה', ורק אז בהיותו זקן בא בימים נתעורר לקרא בשם ה'. נפלא ומוקשה הדבר מאד! כי הנה כל תכלית האדם בעולם וכל תעודתו הלא היא זאת, זאת ולא אחרת! להכיר את האלקות, לידע ולהבין האמונה האמתית ולהרגיש בציוור לבו את יסודותיה ולהפיץ בעולם הכרות ורגשות אלו ולנטוע בלבבות בני אדם האמונה בה' ולקרבה לענינים רוחניים שירגישו שיש ענינים יותר גבוהים, רמים ונעלים מעניני העולם החמרי שבהם הם חיים, ושיכירו וידעו הכל, כי רק ה' הוא בורא הכל ומבלעדו אין כל. והנה יצחק אבינו שנתגדל על ברכי אברהם אביו, ראש

(*) נאמר בש"ק פ' ויצא עזר"ת ונדרשם ע"ר שמואל חיים דונש ור' יצחק

אלהנן סטול הי"ד.

שם מן הנכנסים ויוצאים, וגם היא בעצמה ראתה כמה פעמים מלאכים ובודאי ירכשה והשיגה הרבה בבית אברהם, ובכל זאת כשגורשה מבית אברהם כתיב: „ותלך ותתע" ואמר חו"ל: „חזרה לגלולי בית אביה" — אפשר כי אין הכונה שעבדה אותם ממש, אך לבה לא הי' לה כבר — הנה רואים אנו מה גדולה היא הסכנה שיסור האדם מדרכו הנכונה והישרה, שהוא בעצמו הכיר אותה

למורכב ואמנות

שעורי דעת

קנב

ואבי המאמינים, שהי' הראשון שהכיר את האלקות — כח הכחות המהוה הכל וממציאן — ושעל ידו נתפרסמה האלקות בעולם ובודאי למד את יצחק והשריש בו את האמונה כפי שהבין והרגיש הוא, והיאך הי' אפשר שאחרי כל זאת, עוד תחסר ליצחק ההכרה בחובתו ותעודתו „לקרא בשם ה'?" ולא עוד אלא שזה הי' אחרי אשר בהיותו בן שלשים ושבע שנה פשט צוארו על המזבח להשחט לקרבן לה' שבשביל זה יתקדש שמו ית'; והרושם החזק שפעלה אז על נפשו החלטתו למסור את נפשו לקרבן על קדושת ה' פעלה עליו שישאר רושם זה כל ימי חייו ונשאר תמים בקדושתו, תמים בטהרתו; ירד מעל המזבח ונשאר עולה תמימה וכמה שמצינו בתורה שבשעה שרצה לצאת לחוץ לארץ מפני הרעב אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה ופי' חו"ל (והובא ברש"י שם) שאתה עולה תמימה ואין חו"ל כדאי לך *). ובכ"ז עוד לא הגיע למדרגה לקרא בשם ה' — והיאך זה? כמו כן מצינו בפ' ויצא: „וידר יעקב נדר לאמר אם יהי' אלקים עמדי ושמרני בדרך וגו' ושבתי בשלום אל בית אבי — והי' ה' לי לאלקים", ופי' הרמב"ן וספורנו כי ענין והי' ה' לי לאלקים הוא הנדר עצמו, שאם יהי' ה' עמו וגו' וישוב בשלו' אל בית אביו, אז ישתדל ויתאמץ לידע ולהרגיש כי ה' הוא האלקים.

וענין ידיעת „ה' הוא האלקים" הוא עפ"י מה שבארנו בכוונת התפלה „מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך", דהיינו שכל הגבורות הנמצאות בעולם נכללות בו כביכול ומתהוות על ידו ולכן מי דומה לך, שהרי אפשר לערוך גבור מול גבור, שגבורת האחד עולה על השני ועודפת עליו הרבה, אבל ענין הגבורה אחד הוא בשניהם, רק שבוה היא במדה מרובה ואצל השני במדה מועטת, אבל אתה — מי דומה לך! אין בגבורתנו שום דמיון לגבורתך, וכמו שמסיים: „מלך ממית ומחיי", והמדות הללו נכללות בשם אלקים שהוא בעל היכלת.

וכן הוא בכל הכחות הנמצאים בבריאה שכלם הם מכה המהוה וממציא הכל — הוי' מפשטת שממנה היא כל המציאות, וזה הוא: „הוי' הוא האלקים", וזאת היא תעודת האדם להכיר ולהרגיש בכל היותו ובכל עניניו, כי כל הכחות הנמצאים בו ובכל העולם — ה' הוא האלקים! הוא המהוה וממציא את הכל!

* אולי יש לפרש ענין זה עפ"י שמצינו שאסור להוציא את הקרבן אחר שחיטה חוץ למחיצתו ואם הוציאוהו נפסל ביוצא וכן הי' יצחק אבינו נחשב כקרבן לאחר שחיטה וכדמצינו ברש"י (וירא כ"ב י"ד) שאפרן צבור ועומד לכפרה, ומאחר שלא בתקדשה עוד ארץ ישראל בעשר קדושות ולא הי' בה אלא קדושה אחת — קדושת א"י, לכן לא היה שייך בה איסור ופסול יוצא אלא על יציאה לחו"ל. וזהו מה שא"ל הקב"ה: „שאתה עולה תמימה ואין חו"ל כדאי לך". (המערכת)

ורואים אנו כי גם יעקב אבינו, בחיר שבאבות ושצורתו חקוקה בכסא הכבוד וכדאיתא במדרש שם: „מלאכים עולים למעלה ורואים איקונין שלו“ וכו', שאחר שנפרד ישמעאל מאברהם ועשו מיצחק יצא יעקב זך ומוזכר, גם לו עוד חסרה הבהירות במדה הנכונה בידיעה האמתית כי ה' הוא האלקים, הוא בעל הכחות כולם, הכל מתהווה ממנו. ורק נדר והבטיח שאם ישוב בשלו' אל בית אביו, ישתדל ויתמסר לקנות ולרכוש אותה ידיעה במלואה.

ועוד יותר מבואר ענין זה במדרש שם על הכתוב: „והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו“ — „ר' חייא ור' ינאי, חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר עולים ויורדים ביעקב. מ"ד עולים ויורדים בסולם נחא, מ"ד עולים ויורדים ביעקב — מעלים ומורידים בו, אפזים בו, קפזים בו, סוטנים בו“. ענין המלאכים כאן הוא הכחות שבו, הרי ראינו שעוד לא ה' שלם, גם בו עוד היו כחות טבעיים סואנים ותוססים, אפזים בו, קפזים בו, סוטנים בו. עוד ה' מתעורר, אצלו פוזז טבעי, כרכור שלא במקומו, עוד סטנו בו כחותיו, ומחולות סטניות עוד מצאו בו מקום. אמנם מחולות מלאכים היו, במקום אשר אצל אחרים רקוד שעירים, אבל בכ"ז רקודים הם. ומדת ממשלתם היתה עד שנצב עליו ה' — „והנה ה' נצב עליו“. מזריחת הוד השכינה, מהאור העליון הבהיר ששכן עליו, נסתלקו וברחו מאליתן כל הכחות. והוא הבאור הנכון של המדרש בפ' זו „אמר ר' אבהו, משל לבן מלכים שה' ישן על גבי עריסה והיו זבובים (זבובים) אלה שמתחלה קורא להם מלאכים, נגד אור השכינה (זבובים הם) שוכנים עליו, כיון שבאה מיניקתו, שחה עליו מיניקתו, וברחו מעליו. כך בתחלה, והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו, כיון שנתגלה הקב"ה, ברחו מעליו“.

למדים אנו מזה מה קשה הוא לאדם לפתח את עצמו כ"כ עד שכל עניניו ומעשיו יהיו מוחדרים ומושפעים מהאמת הנמצאת בתוך-תוך פנימיות האדם, שקריאתו בשם ה' תהי' נובעת מעמקי זכות נפשו ושכל פעולותיו יהי' בולט ההד השירי האמתי שבנפשו. וכמה עקולי ופשוטי נמצאים בנפשו של האדם שמעכבים את האמת שתצא ותראה בטהרתה, בלי שום ערוב של כחות וענינים שונים, שכך קשה לו לאדם להפרד מהם ולכלי התחשב עמהם. וכמה מחיצות של ברזל מפסיקות בעד האמת ליראות ולצאת החוצה.

והנה גם אנו לפי מדרגתנו (אף שנמלים קטנים אנו כנגדם וגם בזה איננו מביעים עוד את ערך קטנותנו לגביהם, בכל זאת נוכל למצא איזה כח בנו ולדון מעצמנו עליהם) מרגישים לפעמים איך שהנפש מתעלה ומתרוממת למדרגה רמה ונשאה כ"כ עד שנדמה לנו שאנו מרגישים אלקות ורואים ממש את השגחתו ית', ובשכל מצטייר איזה ציור ממערכת העולמות ומתאגדים

עולמינו לעולמות גבוהים ונעלים, והננו מגיעים להכרת האמת. בלמדנו תורה ולפעמים כשמוכונים לאמתתה ומרגישים את המאור האמתי שבתורה, את עמקות ורחבות חכמת התורה, אז אנו מרגישים שגם פה בעולמנו נמסר לנו המפתח לפתח את ספר התורה של עולמות רחניים גבוהים ורחוקים, ואז הננו מכירים, כי שרש ומקור התורה אינו יכול להיות בעולם השפל הזה, כי תורתנו היא תורה אלקית, ולא תורה שהתחלתה ושרשה בעולם הזה ולא פה סוף ענינה, כי לו היתה תורה נמוסית שנתנה ממחוקקים להורות לעם הדרך ילכו בה, או לא היו בנויים דיני' ופרטי' עניני' על חלוקים כ"כ דקים ורמים שלהרגישם אפשר רק אחרי עיון ויגיעה יתירה, אשר אז מתעלים ומתרוממים ורואים ומרגישים אותם, אלא שרש והתחלת התורה הם בעולמות גבוהים ורחוקים, ובכ"ז גם לנו נתנה היכולת להרגיש ולצייר — במדה ידועה — בענינים האלה. וחלוקי הענינים שאנחנו אך ממשמשים ומרגישים בהם, קצת ע"פ דקות המחשבה שם מפורשים ומבוארים ורחבים הם מאד (*). ומתוך כך מרגישים אז שהנפש מתאגדת וחי' עם עולמות רחניים קדושים וטהורים. ואז מתבהרת ההכרה, כי כל התעודה וענין החיים הם רק להפיץ בעולם את האמונה הטהורה ואת האמת האמתית שבתורה ולקרא בשם ה'!

והנה אחרי כל זאת, אחר כל ההכרה ורגש הקודש הזה, אם יארע לאדם איזה מקרה, נענוע קל, אינעם קצת, והנה הוא מט ומושכב ארצה, והיאך זה? היאך אפשר לו לאדם להיות עצב בידעו שיש לו אלק? היאך הוא דואג בידעו כי הוא שייך לו? והיאך לא ישמח בידעו כי יש לו תורה כזו? והיאך זה לא יגיל כי זכה להיות מיושבי בית המדרש?!

אבל כן היא תכונת האדם! כי כחות החמר שבאדם חזקים וכבדים ונפשו מקושרת ומאוגדת בהם כ"כ עד שאיזה נענוע קל בנפשו דיו להורידו מטה. וציור לזה: מנורה התלוי' עם משקל השוה ומרותקת בשרשרות אל התקרה, שצ"י נענוע קל באחד מחלקי המשקל נמשכת למטה כל המנורה, ולהגביה אותה כמה קשה! וכן הוא האדם: כל זמן שהוא מלוכש בחמר, הכחות הגופניים שבו כ"כ חזקים, משקל החמר בו כך כבד, עד שנענוע קל ממשיכו למטה, ולהתנשא מה קשה לו. ואם השרשרות שמקשרות אותו למעלה רפויות הן, עלולות הן להנתק חי' לגמרי.

ובאיזו מדרגה גבוהה שיעמוד האדם, עדיין נמצאים בו כחות טבעיים שרועשים בו ומרגיזים אותו וממשיכים אותו למטה. והנה ענין השמות שקרא יצחק לבארות הוא שעשה חשבון נפשו וציין

(*) צ"י שעו"ד „קדושת התורה“.

מצבו. כי בראותו. כי רועי גרר מריבים עם רועיה הכיר כי הריב הזה לא רק ביניהם הוא. והרגיש כי הקטרוג ממנו הוא ושולט בו. וסבת מקור הריב הוא בו בנפשו. ולכן: „ויקרא שם הבאר עשק“. בשם הזה ציין לו את מצבו, מדת קומתו, כי עוד נמצאו בו כחות העשק המפריעים אותו להגיע לשלמות האמתית. ובחפרו באר אחרת ויריבו גם עלי'. ויקרא שמה „שטנה“ — שם קשה מהראשון. ואחרי כן חפרו באר אחרת ולא רבו עלי', אז הרגיש כי נחו בו הכחות ואינם מרגיזים עוד. ולציין את מצבו זה קרא שם הבאר „רחובות“ — כי עתה הרחיב ה' לנו. ואחרי שהרגיש שנתרחב לו, ואחרי שנראה אליו ה', רק אז התעורר לקרא בשם ה' בקריאה שנשמע בה ההד האמתי — הה' שירי הנובע מעמקי פנימיות זכות הנפש! ואז הצליח לכרות באר מוצלחת, בלתי מריבה.

ולא רק הוא בעצמו הרגיש השנוי הזה, כי אם לכל היתה מורגשת ונראית שלמות מצב נפשו ורוחו. ויחס העולם אליו נשתנה. אבימלך, שמתחלה גרשו מארצו, חזר אחריו לכרות עמו ברית, כי אמר „ראה ראינו כי ה' ה' עמך וגר אתה עתה ברוך ה'“.

והנה רואים אנו מכל זאת, כי תורתנו — תורת אמת היא! כי באותה שעה שהתורה מתארת לנו את גדולת האבות וקדושתם. אינה עוברת בשתיקה על חסרונותיהם. אינה חפה על מגרעותיהם. אינה מתארת אותם כאנשים אלקיים בכל המעלות, בלי מגרעות וחסרונות, מופשטים מכל עניני וכחות החמר. כי לו היתה תורה מחוברת מאנשים גדולים שכתבו אותה בעד העם והציגו לפנייהם גבורים אידיאליים להיות להם למשל בכל דרכיהם ועניניהם, אזי לא היו מציירים את האבות במגרעות וחסרונות בני אדם. אבל תורתנו — תורת האמת — תורת חיים היא! היא מלמדת לנו, כי האדם באשר הוא אדם, אינו יכול להיות אלקי, וכל זמן שנפשו מקושרת ומלוכשת בחמה, בהכרח ימצאו בו כל הכחות והענינים הטבעיים.

ועד כמה לא חסה התורה להציג לפנינו את האבות קדושי עליון כפי מה שהם ולא חפתה על מגרעותיהם. רואים אנו ג"כ ממה שמצינו, כי על השאלה מפני מה אהב יצחק את עשו, מספרת לנו התורה „כי ציד בפיו“, ופשוטן של דברים הם כי ע"ז שהי' מביא לו ציד לעשות לו מטעמים, צד את לב יצחק לאהבה.

וכן מספרת לנו התורה, כי לעת זקנתו שכבר כהו עיניו ויצר הרע פסק ממנו, בכ"ז כשבקש לברך את בנו ובחפצו שברכותיו תצאנה בשלמותן ובמלואן כדי שיהיה בכוחן להשפיע ברב תקפן היה צריך להריח את ריח בגדיו, וכמבואר בספורנו על הכתוב „ורח את ריח בגדיו“ וז"ל: „להרחיב

את נפשו בתענוגות הריח" וכו', ויברכהו — כענין „והי' כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". רואים אנו מזה, כי גם יצחק אבינו, שבודאי נמצא תמיד במדרגה געלה וקדושה, ולעת זקנתו שכבר פסק ממנו יצר הרע, בכ"ז ברצותו שברכותיו תצאנה מכל האדם שבו, מהתאגדות כל כחותיו, ושתנבענה ממקור גבוה וקדוש, שלוח דרוש ה' שימצא במצב שירי ומרומם, ה' צריך להרחיב את נפשו בתענוגות הריח, שעי"ז חמרו יתענג וכחותיו הגופניים יתעלו ביחד עם כחותיו הרוחניים ונפשו תוכל להתרומם למצב השירה הדרוש לו, ולא ה' די לו כת האמת וכח הקדושה שבו בלבד להעלותו למצב השירה הק' כי כל זמן שהי' קשור עם כחות החמר, הפריעו בעדו באיזו מדה להעלותו לשלמות הראוי', ובכדי להעלותם יחד עם נפשו, ה' צריך להנותם.

והנה בעד אנשי המעלה התועלת מספורי התורה האלה היא, כי כשהם נכשלים לפעמים בדבר מה, הידיעה הזאת מנחמת ומלמדת אותם, שככה היא תכונת האדם. כי באיזו מדרגה שיעמוד האדם, ואיך שיהי' גדל הכרתו באמת, בכ"ז מוכרח שימצאו בו כל הכחות הטבעיים, שמושכים אותו למטה, ובכ"ז מבלי הבט על כל אלה, אין לו להתרפות מלהמשיך עבודתו, ויחזק את רוחו ולבו וישתדל בכל כחותיו לפתח ולרומם את עצמו, להתגבר על כחותיו הטבעיים ולקלוט בנפשו עוד יותר מהאמת האמתית, כי הלא זוהי שאיפת האדם ועבודתו בחייו. אולם לאנשים קטני הדעת גורם הדבר להקל ולהצטדק על מגרעותיהם ומעשיהם הרעים באמרם: הלא גם האבות הק' לא היו שלמים, הלא חסרונותיו ומגרעותיו הוא גם בהם נמצאו. אבל באמת סכלות ושפלות דוח היא ושוטה גמור צריך להיות האדם החושב כזאת! כי מה גדול ורחוק הוא ההבדל בינינו לביניהם, ואין להביא שום דוגמא מחייהם הם לחיינו אנו. הם חיו חיים נעלים, קדושים וטהורים, והכחות המעלים והמורידים היו כ"כ דקים וטמירים וברגשות כ"כ געלים ונעלמים, דק מן הדק, מה שאין אנו מסוגלים להרגיש בהם כלל. וכמו שרואים בעצם חמרי שיוכל להתחלק לחלקים דקים מן הדקים, עד שחושי האדם אינם יכולים לתפוס אותם כלל ובכ"ז מציאותו שלמה היא ונמצאת בכל עניניו, כן הוא גם בענינים רוחניים. אמנם כן שגם בהם היו נמצאים כל הכחות הטבעיים, כמו באדם הפשוט, אבל כחותיהם כבר היו מוככים כ"כ, והמעלים ומורידים שבהם היו ברגשות כ"כ דקים עד שלפי תפיסתנו אין לנו בהם שום השגה. ורק חז"ל שחדרו בעין חדה ללב האדם ובחנו ומדדו את כל כחותיו, רק להם היתה היכולת להכיר ברגשות האלה. רק הם ידעו כי עוד לא היו שלמים, ונהפוך הוא, כי עדינו ללמוד מזה הענין, שאף הם, שחייהם התמידיים היו קדושים, טהורים ונעלים ובכ"ז גם בהם היו נמצאים כחות מעלים ומורידים, ולא רק בשעה שנעורים כל כחות האדם.

אלא אפי' בעת שלא היו עושים כלום, במזג נפשם לבד הבלתי מקושר עם עניני וכחות האדם החיצוניים והמעשיים, בכחות הדוממים שבהם, במצב השנה היו נמצאים הכחות שביכלתם היתה לסבך ולקלקל, וסכנה גדולה היתה מרחפת עליהם להכשל וליפול ממדרגתם מטה. וזהו הבאור הנכון בגמ' חולין דף צ"א, בעו לסכונא, מיד והנה ה' נצב עליו. — וכ"ש אנו שחינו הם חיים פשוטים ופחותים, ומדרגתנו כ"כ נמוכה, שעלולים אנו להכשל על כל צעד ושעל ולהכתים את נפשותינו בכתמים בל ימחו ועומדים לעד.

ולכן עלינו לדעת מה קשה היא מלחמת כחות האדם ובאיזו סכנה גדולה הוא נמצא תמיד, כי עלול הוא מאד לנטות מדרך הישר ולהנקש וליפול ממדרגתו, ובאיזו מדרגה גבוהה של התפתחות והשתלמות שיעמוד האדם, אינו בטוח. כי הרי יעקב אבינו, אלמלא הראה לו הקב"ה חסדו ונגלה עליו, הי' אפשר שגם הוא לא הי' יכול להתגבר במלחמתו — מלחמת כחותיו — ולהיות המנצח. וכבר אמרו חז"ל (בגמ' ברכות כ"ט ע"א) „אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי" ולכן עלינו לדעת מה שלפנינו, ומה רבה היא הזהירות הדרושה לנו.

נתאמץ נא ונתחזק בכל כחותינו להשתלם באמונת ה', להכיר יותר המאור האמתי שבתורה ולהודרו יותר בעבודת ה'. להפיץ את האמת בעולם, ולהשריש בלבבות בני האדם האמונה בתורה ולהשכיל אותם בדרכי ה' — זאת צריכה להיות מטרתנו ושאפתנו בחיים, זאת ולא אחרת! וביחוד בזמננו זה שהעולם כ"כ רחוק מדיעת כל הענינים האלה והלבבות ריקים בלי לחלוחית רוחנית, רחוקים מהרגשים נעלים ורוממים. ועלינו להשתדל ולהתאמץ שכל מעשינו יהיו לשם שמים, שכל פעולותינו תושפענה ותנבענה ממקור האמת הטהור שבלבבנו, ואחרי שנשתדל אנו, אז יהי' ה' בעזרנו וישפיע חסדו עלינו.

ונקרא בשם ה' באמת, ואך טוב יהי' לנו עד עולם!

ולנחוץ ראיתי לעורר, כי בענינים כאלה העיקר הוא להשתדל לקבל את הדברים אל הלב ולשאוף להכניס את כל זה בחיים, כי לולא זאת, מלבד שאין מקבלים את התועלת הנחוצה, עוד יוכלו להביא חסרון והפסד. וכמו שאמרנו בבאור המאמר „זכה נעשה לו סם חיים, לא זכה — נעשה לו סם מות“, כי ענינים כאלה המפתחים את האדם ומרחיבים את לבו ורגשותיו, מעוררים ומפתחים אצלו הרבה כחות טבעיים, כמו הרחבות והגאות וכדומה, ואם האדם לא זכה לילך בדרך ישרה, אז התפתחותו והשתלמותו זאת גורמת לו חסרון והפסד גדול, אבל המשתדל להכניס בחיים את הדברים האלה,

זכה — ויהי לו סם חיים!